

ЛІТАРАТУРНАЯ БЕЛАРУСЬ

Выпуск №7 (59)
(ліпень)

www.lit-bel.org www.novychas.gmail.com

Культурна-асветніцкі праект Грамадскага аб'яднання «Саюз беларускіх пісьменнікаў» і «Новага часу»

Анонс

«ГРАМАДА»: літаратурна-грамадскае жыццё ліпеня.....	с. 2
«ЮБІЛЕЙ»: прысвячэнні Уладзіміру НЯКЛЯВУ.....	с. 3
«ПУБЛІЦЫСТЫКА»: Аляксей ДУБРОЎСКІ пра беларускі «дачарнобыльскі палігон».....	с. 4
«СЯБРЫНА»: Аляксей КАСКО пра Васіля ГАДУЛЬКУ і «СВЯТАЯ ПАРА» Івана АРАБЕЙКІ.....	с. 5
«ПРОЗА»: апавяданне Анатоля САНАЦЕНКІ.....	с. 6
«ПАЭЗІЯ»: «ЧАРГОВАЕ ЛЕТА» Аксаны ДАНИЛЬЧЫК.....	с. 7
«ПРОЗА»: апавяданні Паўла КАСЬЦЮКЕВІЧА.....	с. 8-9
«ПЕРАКЛАД»: Войцэх БОРАС вачыма Сяргея ПАНІЗЬНІКА.....	с. 10
«ЧЫТАЛЬНЯ»: Ігар ТУМАШ пра сучасны візантызм.....	с. 11
«ЛЕКТОРЫЙ»: Аляксей РАГУЛЯ пра Кандрата КРАПІВУ.....	с. 12
«КРЫТЫКА»: пра Алеся РАЗАНАВА-перакладчыка.....	с. 13
«НАРЫС»: «Станаўленне асобы» — Арсен ЛІС пра Рыгора ШЫРМУ.....	с. 14-15
«ДРУК»: агляд чарговага нумара часопіса «ДЗЯЕСЛОЎ».....	с. 16

Памфлет

РЭВАЛЮЦЫЯ ЗЯЛЁНАГА ЗМІЯ

Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ

У краіне рэзка падарэжэла ўсё: што ў два разы, што ў пяць, а што і ў дзесяць. І толькі спіртное, другі наш хлеб, — на сціплыя 10%. Давайце ўявім, што бутэлька белай падскачыла ў цане да 40-50 тысячаў і што з гэтага можа атрымацца.

Ля віна-гарэлачных крамаў і аддзелаў зранку адбудуцца стыхійныя мітынгі непахмеленых. Міліцыянтаў, што пастаўлены ахоўваць пункты, тут жа паб'юць і возьмуць у закладнікі. Самыя гарачыя і не зусім адпінтыя галовы захочуць узяць паліцыяштурма. Далей — болей. Арганізм, атручаны шматгадовым злоўжываннем, падніме бунт і павядзе мужчын хоць куды — хоць на Дразды, хоць на мясцовую адміністрацыю. Пачнуцца такія любімыя ўладай вулічныя беспарадкі. Далучацца беспрацоўныя, лёгкая на пад'ём моладзь і футбольныя фанаты. Аднекуль возьмуцца не толькі сацыяльныя, але і палітычныя лозунгі. Неяк самі па сабе ўсплывуць у памяці зласчасныя выбары ды іх наступствы. Тэмпература пратэсту рэзка падскачыць угору.

Крэўна зацікаўленая армія будзе трымаць нейтралітэт — з надзеяй соканоміць у будучым частку значкі. Міліцыю кінуць на ахову спіртова-гарэлачных складаў. Жонкі інсургентаў падзяляцца на дзве групы. Тыя, хто мужам налівалі, падтрымаюць іх: выйдучь на марш з пустымі касцюлямі. Тыя, што беспаспяхова ваююць з зялёным зміем, будуць лічыцца «пятай калонай».

Натоўп, самаарганізаваўшыся, выбера кіраўнічы штаб. Мысляры з інтэлігенцыі тут жа прапануюць новыя сцягі і гербы: сцяг — зялёны з белым (гэта значыць змія з намёкам на каня), а герб — з вершнікам сярод пшаніцы. (Бо з канюшыны ды лёну яшчэ нічога талковага не выгнаў.) Увойдуць моду зялёныя шалікі — тыпу як у «Беларусбанку». Адбудзецца дыскусія адносна новага гімна: адны прапануюць вядомы хіт «Ой ты віно, гаркота...», другія — «народную» песню «А я лягу, прылягу...». Пытанне застанеца адкрытым. Дэвізам стыхійнага руху ўзберуць слоган «Алкаголікі ўсіх краін, яднайцеся!».

Сябры па няшчасці з Летувы і Польшчы папаўзуць да нас гужом

цераз мяжу, а расейцы і ўкраінцы прыедуць на цяжкіх з цяжкімі сумкамі, з якіх будуць спакусліва выгтыркацца родныя пробачкі. На спецаўтобусах падвзуюць працверзелую і не менш агрэсіўную правінцыю. Па БТ зноў раскажуць, што ва ўсім вінавата заходняя прэса, якая раздзімае ажыятаж, і што ў крамах дастакова разнастайных якасных напояў на душу насельніцтва.

Усе сіношныя з урада і парламента, патаемна радуючыся, пойдучь на саступкі сасмяглым братам-пралетарыям. Гэта будзе першая ў свеце рэвалюцыя пітушчых.

Дэкрэт № 1 «Аб урэгуляванні цэнаў на спіртныя напоі» стане першым і апошнім дэкрэтам часовага ўрада. Рэвалюцыйны натоўп самараспусціцца і будзе доўга, шумна і зноў з беспарадкамі адзначаць сваю перамогу. Тады нарэшце з бункера, які ахоўвалі два верныя палкі спецназу, выйдзе і...

...«Досыць», — кажу я сваёй багатай фантазіі. Бо рэчаіснасьць даўно пераўзыходзіць самыя крутыя антыўтопіі.

І ці тое яшчэ будзе?!

ВЕРШАСЛОЎЕ

БЫКАЎ — ГЭТА ЛЕТА

Анатоль ВЯРЦІНСКІ

Дзень нараджэння і тут жа дзень смерці, дзень пачатку вайны і дні летняга сонцастаяння... Усе гэтыя дні дзіўным чынам сышліся на цесным часавым пятаку пад знакам Васіля Быкава.

Быкаў — гэта лета з яго вышынёй, шырынёй, Быкаў — гэта лета з яго цішынёй і вайной.

Быкаў — гэта лета, дзе то мір, то смерць. Быкаў — гэта лета, дзе то жыццё, то смерць.

Быкаў — гэта лета. У бліках яго святла бачная яўна адмета змагання праўды і зла.

Быкаў — гэта лета. Вялікі-вялікі дзень. Ранак сустрэчы светлай і развітання цень.

Быкаў — гэта лета, дзе то быль, то легенда, то мроя, то ўспамін, то «станься», то «амін».

Быкаў — гэта лета. Лета зямнога света. Нябес васільковая сіль. Быкаў Васіль...

▶ РОЗГАЛАС

СЛОВЫ ПАДТРЫМКІ

Рускія пісьменнікі «абураныя рэпрэсіўнай палітыкай беларускіх уладаў».

«Мы... заклікаем калег ва ўсім свеце узняць голас пратэсту супраць падаўлення асноўных свабод у Беларусі», — гаворыцца ў заяве Рускага ПЭН-цэнтра, размешчанай на сайце расійскага аддзялення гэтай сусветнай арганізацыі пісьменнікаў.

«Мы таксама заклікаем урад Расіі строга рэгламентаваць эканамічныя прывілеі, што даюцца рэжыму Лукашэнкі, і паставіць іх у прамую залежнасць ад выканання правоў чалавека беларускімі ўладамі», — падкрэсліваецца ў заяве.

Як зазначаюць члены арганізацыі, «апошнім часам з Беларусі пастаянна прыходзяць паведамленні аб жорсткім націлі над тымі, хто спрабуе так ці інакш выказаць сваю думку аб палітыцы ўладаў. Вядома, што свабода слова ў гэтай краіне падаўлена даўно».

Былі асуджаны пісьменнікі і журналісты Уладзімір Някляеў, Грына Халіп, Павел Севярынец, Аляксандр Фядута, Дзмітрый Бандарэнка і іншыя, канстатуецца ў заяве. «Зараз размова ўжо нават не пра свабоду слова, але пра свабоду жэсту (забароны апладысmentaў), пра права проста знаходзіцца на вуліцах Мінска. Немагчыма абьява глядзець, як мажнныя супрацоўнікі бяспекі ўчатырох-упяцх накідваюцца, збіваюць і зацягваюць у «варанкі» безабаронных жанчын і старых, якія ўсяго толькі падазраюцца ў нязгодзе з палітыкай Лукашэнкі. Мы, пісьменнікі Расіі, выказваем сваё спачуванне і падтрымку ўсім, хто зведвае насілле ў Беларусі», — гаворыцца ў заяве.

Пад дакументам падпісаліся члены выканкама Рускага ПЭН-цэнтра, вядомыя пісьменнікі Андрэй Бітаў, Аляксей Сіманаў, Леў Цімафееў, Юна Морыц, Аляксандр Гарадніцкі, Людміла Уліцкая, Ігар Ірценьеў.

БелаПАН

▶ ПРЫСВЯЧЭННЕ

АДПАВЕДНЫ ЖЫЦЦЮ

Валярына

Уладзіміру Пракопавічу Някляеву споўнілася 65 гадоў. Ну хто яму столькі дасць!? Ніхто. Маючы гэткае насычанае жыццё па ўсіх франтах, ён застаўся адпаведным жыццю. Яшчэ гадоў дзесяць таму ён — як прадчуваў сваю прышласць — хітра ўсміхаючыся, казаў: у мяне будзе старасць. Прасцей кажучы — яе не будзе. Так і сталася.

Ніхто з памерлых, жывых, а, магчыма, і яшчэ не народжаных беларускіх літаратараў аніколі не меў і, верагодна, ужо ніколі не займеў гэткую насычаную біяграфію, як Някляеў. Ён адзін. І большы за аднаго. А перад тым і пасля таго — неверагодная колькасць пасадаў, званняў, медалёў, узнагародаў і намінацый ва ўсемагчымых галінах на найвышэйшым узроўні, знітаных з незлічонымі здрадамі, якія заўжды ідуць поруч са славай...

Апроч таго, Пракопавіч круты і харызматычны. Таго не адняць.

Някляеў мае некалькі іпастасяў. Здраецца — тья быгнуць у ім перыядычна, пераважаючы адна адну. Апошнім жа часам усё часцей і часцей спрабуюць суснаваць: паэтычная, чалавечая, палітычная. Але падзел душэўнай тэрыторыі не спыняецца: кожная штохвілінна вядзе барацьбу за тое, каб заняць месца іншай.

Ды як ні круці — Някляеў найперш паэт, паэт ва ўсім, што ён робіць, што рабіў, што палёсіць яшчэ яму зрабіць. І ў прозе, і ў жыцці, і ў палітыцы, і ў каханні... І жыве ён паводле самім жа напісанага: «А вершы пішуць, як жывуць, як дыхаюць, як паміраюць...».

Шмат што яму можна (што нельга іншым) і даравальна, шмат чаго забаронена — але ён усё адно робіць. Але менавіта таму і менавіта цяпер Някляеў зрабіўся большым за сябе самога.

Photo by Media.net

Някляеў заўжды пісаў няшмат, не спяшаўся пісаць. І не памыліўся з гэтым. Ягонья кнігі канцэнтраваныя, зараджаныя невымоўнай энергетыкай, надзеленыя надзвычайнай сілай. І менавіта ў іх — адказы на галоўныя пытанні, што вызначаюць далейшы шлях паэта. У верхх ён размаўляе з Вечнасцю, спрабуе зазірнуць па той бок вечнасці паэта і вечнасці чалавека, па той бок сябе самога. «Так, як напісана, я і жыву. І быць так і таму, як напісана, з усёй маёй біяграфіяй, з усім маім жыццём...» — напісаў у «Замест Прадмовы» (аўтабіяграфіі для прыёму ў беларусы) Някляеў. Але вось як яно ўсё крутанулася.

*Усім на волю Бог дае іспыт —
І не займець збавення ад іспыту:
Адзін раз воля — калі ты з нябыту,
Другі раз воля — калі ты ў нябыт.*

З нябыту ці ў нябыт? Можна хіба падзівіцца ўспрыняццю жыцця дый жыццю Някляева.

*Ва ўсім, што ёсць, было і будзе —
Ані ў чым цябе магло не быць.
Цуды ўсе ў адным-адзіным цудзе:
У неверагодным цудзе Жыць.*

Паэзія яго — наканаваная. Такі ў яго паэзіі лёс (ці «не лёс» — як любіць паўтараць Някляеў) — здзісьняецца яна, спраўджваецца, прабіраецца ў жыццё, з жыцця забраная. Ад самага пачатку і да самага канца — лёсіцца...

*Калі пісаць, дык толькі
так пісаць,
Як бліскавіцу доўжыць бліскавіцай,
Як з вены ў вену кроў пераліваць...
Пісаць, як спавядацца і маліцца.*

У паэзіі Някляеў шчыры. Ад таго ён ёсць і будзе, наш Някляеў.

Дарагога любімага Пракопавіча — з Днём народзінаў! Паэзіі і Жыцця — каб быць у іх доўга і па праўдзе, як мы любім!

*Пазбыўшы нябыт, ты з'явіўся на свет,
Каб свету здзівіцца.
Калі ты званар ці калі ты паэт,
Жыві на званіцы.*

*Няхай на зямлі хоць патоп, хоць пажар,
Хоць ліха ды войны,
Калі ты паэт ці калі ты званар,
Ты лішні, ты вольны.*

▶ ПАЛІЦА

ЭДГАР ПО
ПА-БЕЛАРУСКУ

Эдгар По. Маска Чырвоная Смерці: выбраныя навелы, вершы, эсэ. — Мінск: Кнігазбор, 2011. — 472 с. — (Бібліятэка Саюза беларускіх пісьменнікаў «Кнігарня пісьменніка»; Бібліятэка часопіса «ПрайдзіСвет» «PostScriptum».)

У зборнік Эдгара По «Маска Чырвоная Смерці» ўключаны не толькі шырока вядомыя дэтэктывы — адны з першых узораў гэтага жанру ў сусветнай літаратуры — і жахлівыя апавяданні («арабескі»), але і значна менш вядомыя гратэскі пісьменніка — творы, што паказваюць «бацьку дэтэктыву» зусім з іншага, іранічнага, боку. У кнігу таксама ўвайшлі вершы і два самыя вядомыя эсэ Эдгара По: «Паэтычны прынцып» і «Філасофія кампазіцыі». Абсалютная большасць змешчаных у зборніку перакладаў друкуецца ўпершыню.

«На небасхіле сусветнай літаратуры зорка Эдгара Алана По — адна з найярчэйшых і найзагадкавых, — адзначыла ў прадмове да кнігі Нарынэ Шахназаран. — Паэт, навеліст, журналіст, філосаф, літаратурны крытык, Эдгар По — прыклад самаадданага служэння мастацтву, найвялікшай сілы духу мастака, які перамог трагедыю жыцця чарадзейнасцю творчай энергіі. Літаратурная спадчына Эдгара По — унікальная, хаця і невялікая па аб'ёме. Цяжка назваць тую сферу мастацтва слова, у якой ён не здзейсніў адкрыццяў, што натхнялі некалькі пакаленняў еўрапейскіх пісьменнікаў (сімвалізм у паэзіі, дэтэктыўны, навукова-фантастычны, псіхалагічны жанры ў навелістыцы, тэорыя «чыстага мастацтва» ў літаратурнай крытыцы). <...>

Эдгар По сваімі мастацкімі здзяйсненнямі ў паэзіі і навелістыцы здолеў выйсці за межы актуальных задачаў нацыянальнай літаратуры і пракласці дарогу новым кірункам і жанра-

вым формам у развіцці еўрапейскай і сусветнай літаратуры».

Прэс-служба СБП

«ПОЛЫМЯ РОДНАЕ»
УЛАДЗІМІРА ГАЙДУКА

У Беластоку ў бібліятэцы беларускага літаратурнага аб'яднання «Белавежа» пабачыла свет новая кніга беларускага паэта з Польшчы Уладзіміра Гайдуга.

Кніга мае шчырую назву — «Полымя роднае», рэдагаваў яе Ян Чыквін. Чытаю радкі з верша, які адкрывае кнігу выбраных твораў: «А людзям хопіць адной слязы — на ўсё жыццё». Магчыма. Але я не пра сумнае, бо паэт у сваіх радках не плача, не наракае на ўласны лёс, бо думка паэта, якая «паліць сум», таксама «доруць шчасце».

Уладзімір Гайдук на Беласточчыне жыве ў сельскай мясцовасці, як кажуць беларусы — «гаспадарчы на хутары». А Міра Лукша ў Беластоку неяк пры сустрэчы сказала: «Давай возьмем добрую пляшку і паедзем да Валодзі». Валодзем называюць яго ўсе сябры і паэты, нягледзячы на 70-гадовы ўзрост. А тья, хто пісаў пра Уладзіміра Гайдуга, заўсёды падкрэслівалі, што ён паэт-сялянін (Уладзімір Конан), што яго матэрыяльныя ўмовы моцна трымаюць пры зямлі, прыніжаюць яго, ставяць у недарэчную залежнасць (Ян Чыквін). Тым не менш, Уладзімір Гайдук даўно вырваўся з гэтай мякка кажучы матэрыяльна-фізічнай сялянскай прыгнечанасці. Зямля, вёска, праца, хутар — гэта ўсё не пры чым. Галоўнае, што ёсць паэт — шчыры, светлы, адкрыты, просты, лёгкі, паэт — якому можна толькі верыць:

На ласы, на луг шырокі
Сонца падаюць праменні,
А дзяўчынка сінявока
Ловіць «зайчыка» у жменю...

Сяргей ЧЫГРЫН, «Ніва»

▶ MEMORIA

СПАЧЫЎ РАМАН ТАРМОЛА-МІРСКІ

25 чэрвеня на 76-ым годзе жыцця адышоў у вечнасць беларускі паэт Раман Тармола-Мірскі.

Развітанне з Раманам Якубавічам адбылося ў Мінску. Пахаванне прайшло ў Міры.

Раман Тармола-Мірскі нарадзіўся 04.04.1936 года ў гарадскім пасёлку Мір Карэліцкага раёна Гарадзенскай вобласці.

У 1960 г. скончыў гісторыка-філалагічны факультэт Мінскага педагагічнага інстытута. Працаваў старшым рэдактарам, загадчыкам літаратурна-мастацкага аддзела, галоўным рэдактарам літаратурна-драма-

тычных праграм, каментатарам па літаратуры і мастацтву Бе-

ларускага тэлебачання. З 1977 г. сябра сцэнарна-рэдакцыйнай калегіі мастацкіх фільмаў кінастудыі «Беларусьфільм», з 1980 г. — сябра сцэнарна-рэдакцыйнай калегіі тэлевізійных фільмаў Беларускага тэлебачання.

Сябра Саюза беларускіх пісьменнікаў з 1964 г.

Першыя творы апублікаваў у 1957 г. («Настаўніцкая газета», «Чырвоная змена»). Пры жыцці паэта выйшлі яго зборнікі паэзіі «Асколкі і росы» (1964), «Поўня» (1966), «Абнаўленне» (1968), «Побач» (1974), «Толькі б дагаварыць» (1986) і іншыя.

Саюз беларускіх пісьменнікаў выказвае шчырыя спачуванні родным і бліжкім паэта.

11 (3)

ЮБІЛЕЙ

▶ РОЗДУМ

ПЛАН НЯКЛЯЕВА

Анатоль ІВАШЧАНКА

Палітыка ёсць найвышэйшай формай любові Папа Павал VI

Палітыка — паралітыка Лявон Вольскі

У гэтым «юбілейным» тэксце (у ліпені паэту споўнілася 65) будзе болей не пра паэтыку Уладзіміра Някляева, а — пра палітыку. Не, гэта не аналіз палітычнай праграмы Някляева-кандыдата альбо разбор памылак і поспехаў кампаніі «Гавары праўду» (якога, што праўда, бракуе дасюль). Хутчэй гэта спроба зірнуць на пэўныя працэсы, што пачаліся ў нашым — і незалежным, і залежным — грамадстве, праз прызму грамадскай дзейнасці У. Някляева. Думаецца, што і працэсы гэтыя, і дзейнасць — рэчы ўзаемазалежныя.

Уладзімір Някляеў, з'явіўшыся ў палітычным полі, адразу стаў нязручным усім — і сваім, і чужым. «Свае», як гэта ў нас прынята, адразу пачалі яго «мачыць» (каб чужыя баяліся) — бязлітасна й бязглузда жабіць, шукаючы ў кожным руху Някляева-палітыка руку Крамля, «ганаравалі» званнем першага блазна перадвыбарчай кампаніі, жывадзёрам і г.д. Чужыя ж неўзабаве падхапілі гэтую рыгорыку, сыйшоўшыся з першымі ў адзіных жарсных абдоймах (пазней, калі някляеўскую прозу будзе вылучацца на Нобелеўскую прэмію, па сутнасці, паўторыцца, але пра тое крыху ніжэй)... Як спяваў БГ, «на хрена нам вразы, калі у нас ёсць такія сябры?».

Тым часам караван ішоў. Някляеў упарта гуляў не па правілах гадамі абкатаных і адпрацаваных сцэнараў трохграшовае оперы пад назовам беларускі апазіцыйны супраціў, стаўшы галоўным ньюсмэйкерам гэтае прэзідэнцкае кампаніі, робячы ўсё, каб разварушыць і сваіх ёдэдэфіцытных суграмадзянаў, і калег-кандыдатаў: ад правядзення альтэрнатыўнага ўсенароднага хуралу, закліку зняцца, каб «даць яму магчымасць абірацца самому з сабой» — да выстаўлення трыбуны для дэбатаў насупраць рэзідэнцыі і крэатыўных флэшмобаў ды крычалак на радыё (гэтая драбязя, непазбежная для любой еўрапейскай перадвыбарчай кампаніі, як вядома, фактычна каштавала апошняму закрыцця).

Шмат каму і сам удзел Някляева ў г. зв. выбарах, і яго месца ў іх падаюцца даволі спрэчнымі і супярэчлівымі асабе гэтага чалавека. Так, Някляеў як асоба — як паэт і інтэлектуал — нашмат глыбейшы і аб'ёмнейшы за постаць Някляева-палітыка, што нібыта прыводзіць да немінучай супярэчнасці паміж гэтымі іпастасямі. Так, у вылучэнні Някляева ад пачатку было штосьці ненаaturalнае. Нярэдка даводзілася чуць тады і ад літаратараў, і ад нелітаратараў: нашто ён палез у гэты бруд, усё адно нічога не дадуць зрабіць, толькі вады набаламуціць ды заплямацца. Лепш бы, маўляў, новую паэму напісаў. Ці раман. І ў такіх разважаннях, вядома ж, шмат рацыі. Але, стаўшы

палітыкам, Някляеў не перастаў быць паэтам. Магу перафразавать: калі б ён не стаў палітыкам, то, пэўна, страціў бы сябе як Паэт.

На пачатку 1920-х гадоў Яўгеній Замяцін так пісаў пра «ерэтыкоў» у літаратуры: «Для всякого сегодня, для всякой эволюции, для трудной, медленной, полезной, созидательной, коралловой работы еретики вредны: они нерасчетливо, глупо вскакивают в сегодня из завтра, они — романтики. Бабефу в 1797 году справедливо отрубили голову: он заскочил в 1917 год, перепрыгнув через полтора года лет. Справедливо рубят голову еретической, посягающей на догмы, литературе: эта литература — вредна. Но вредная литература полезнее полезной, она — средство борьбы с обывательством, склерозом, корой, мхом, покоем. Она утопична, нелепа — как Бабеф в 1797 году: она права через полтора года лет».

Някляеў — безумоўна «ерэтык» і для нашай літаратуры, і для нашага палітычнага мыслення.

У Някляева быў план: ён хацеў здзейсніць рэвалюцыю. Гаворка, вядома ж, не пра біццё шыбінаў, захоп тэлеграфа і стрэл з танка каля Дому афіцэраў. Яго мэтай была, паводле іншага расійскага класіка, рэвалюцыя ў галовах. Пасля Плошчы-2010 шмат абмяракоўвалі, што было б, калі б ён дайшоў да гэтай самай плошчы (якая, карыстаючыся яго ж паэтычным тэзаўрусам, была для Някляева Прощай, да якой паэт спусціўся са сваёй званарні — месцам казані, сумоўя і са сваім народам, і, наважымся сказаць, з высокім небам). Дык вось, умоўна лад тут зусім недарэчны. Які алгарытм дзеянняў быў бы, чым бы ўсё скончылася, калі б... Няма ў гісторыі ўмоўнага ладу. Ды і ці не дайшоў ён на праўдзе да тае плошчы? Хай сабе й не фізічна, але, так бы мовіць, духова? Думаецца, што дайшоў.

І тыя, хто не далі яму дайсці фізічна, выдатна разумелі, чаго чакалі і што спадзяваліся пачуць людзі, выйшаўшы на плошчу 19-га...

І ўпершыню, маўкліва сцяўшы рот, з натоўпу глянуў люд.

Амаль народ.

Дзеля адмены гэтага «амаль», дзеля адчування сябе як народу — хай сабе яно доўжылася ўсяго

гадзіну таго сапраўды народнага, нават сямейнага шэсця — і працаваў Някляеў-паэт і Някляеў-чалавек. Прычым — задоўга да стварэння сваёй грамадзянскай кампаніі.

Гэта і ёсць той экватарыяльнай нітаю, на адным полюсе якой — водар рубінаўскага «туалетгішча», а на другім — глыбока нацыянальная й народніцкая (не магу падабраць лепшага слова) па духу творчасці Някляева; бязглузда коўзанкавая папсень і выступ Паэта, які ссумаваўся за 20 гадоў па стадыёнах і якому сапраўды ёсць што сказаць...

У сваім эсэі, прысвечаным 65-годдзю У. Някляева (гл.: «Дзеяслоў» №52), Рыгор Сігневіч, абурваючыся з нагоды таго, што «той-сёй з газетчыкаў» называе паэта палітыкам, піша: «Ты [У. Някляеў] не палітык. Для гэтага трэба, як мінімум, нарадзіцца не паэтам». То бок, з гледзішча мастака, гэтыя дзве іпастасі — рыхтык як геній і ліхадзейства — несумяшчальныя.

Але ўсё залежыць ад таго, што ўкладаецца ў найменне «палітык». Мы дагэтуль верныя забавона, што ўлада псуе чалавека; што прыстойным людзям няма чаго рабіць у палітыцы, а сама прыстойнасць сінанімічная дысідэнцтву... Так, валадарамі думак у цяперашні час стаюць не пісьменнікі, а спіч-райтары. І Някляеў востра разумее, што выступаў у няхай і бітма набітых, але цесных літаратурных зальчыках недастаткова. Бо па іншы бок — уся моц ідэалагічнай машыны са сваім бачаннем сітуацыі. Вуснамі персанажаў сваёй новай паэмы «Армагедон» (друкавалася ў часопісе «Дзеяслоў», №№ 44-47) Някляеў гэтае бачанне красамоўна праілюстравваў:

А п е н д ы ц ы т
— Ды псіх ён! Ён дурэе,
А нам капець?..
(На Пустога)
Як бочку, пакачу!
Т э л ь в і з а р к р ы ч ы ц ь,
закашляўшыся
— Народны бунт!..
А р м а г а д о н
— Што гэта з ім?
Д о к т а р
— Хварэе.
А р м а г а д о н
— Дык падлячыце.
Д о к т а р
— Я народ лячу.

Пусты

— На-род-ны лекар...

Я лячу народ,

Які за мной на захад і на ўсход

Ідзе — абы карміцца!

А р м а г а д о н

— Ён галодны?..

Пусты

— Баіцца быць галодным!

І свабодным

Баіцца быць!

І ўсё, што мне заўгодна,

Як з гліны,

я зляпіць магу з народа,

Які, куды ліхтарыкам свячу,

Туды ідзе, і ўсё, што захачу,

Я буду мець з такім народам, от

Сабе свячу, а думае народ:

Яму свячу! За мной ідзе ў паход,

Святло маё нясе,

што характэрна, от,

Не па зямлі ідзе, па прамяню

Ліхтарыка, а я яму маю,

Што па зямлі, а ўвогуле народ

Да ліхтара, да лямпацкі мне, от,

Г...но — народ...

Паэт і палітык — дыялектычная пара. Палітык ніколі не скажа ўсяе праўды пра свой народ, бо апошні яго цалкам і ва ўсім задавальняе ў сваім існым выглядзе. Дыялектыка ж пачынаецца, калі паэт, ведаючы, што ён яшчэ й палітык, гэтую праўду ўсё адно гаворыць. Бо, паўторымся, — не казаць не можа.

Можа падацца, што гэты тэкст — юбілейны панегірык, дзе зробленае Някляевым і яго кампаніяй ідэалізуецца. Гэта не зусім так. Але для мяне няма аніякага хістання ў тым, што Някляеў — палітык менавіта ў такім, найвышэйшым разуменні. А для кожнага палітыка галоўнае акурат тое, банальнае, як любая ісціна і агучанае ў адным з перадвыбарчых тэлеэвараў, — здольнасць слухаць і чуць. І рэзкая метамарфоза стылю паводзінаў, якую мы ўбачылі на нядаўняй прэс-канферэнцыі — ад

усёведання абсалютнага да ўсёведання, але ўсё ж не абсалютнага — гаворыць, што да кагосьці той зварот усё-такі дайшоў.

Што да вылучэння У. Някляева на Нобелеўскую прэмію, то ў гэтай гісторыі бачыцца адна прыкрая непазбежнасць. Цяпер шмат тых, хто раней ніколі не ўзяў бы прозу Някляева ў рукі, і перадусім — «браты па пярэ», якія па вызначэнні адзін аднога не чытаюць (некаторыя з іх адразу ж публічна пачалі казаць пра неадпаведнасць творчасці Някляева такой высокай адзнацы), захоча пазнаёміцца з творчасцю вылучэнца. І гэта нагадвае тое, як чытаюць у школе задазвення да ўроку тэксты: не проста так, а праз прызму адказу настаўніку (чытай: «адэкватнасці» высокай узнагародзе).

Нашая сітуацыя крышачку нагадвае гісторыю вакол Пастарнака — маю на ўвазе шматлікія спекуляцыі пра «заслужанасць» і «адпаведнасць». На жаль, як бы там яно ні скончылася, пазатэкставыя фактары ўздываюцца над тэкстам... Між тым, мяне ўжо чалавек пяць папракнула, што я «барано сваіх», працяўляю нейкую карпаратыўную этыку (хаця ні ў якіх карпарацыі не запісаўся), бо з якіх жа яшчэ меркаванняў гэта можна хваліць прозу Някляева? Вось жа, адказваю ўсім тутакца, што лічу яе, гэтую самую прозу, найбольш адметным з'явішчам у беларускім літпрацэсе. Я нічога не ведаю пра адэкватнасць і адпаведнасць. Я здагадваюся, што ў пэўны момант тэкст і сапраўды стаецца другасным. Я б задавальненнем, калі б мог, аддаў прэмію спачатку Разанаву, а пасля Барадуліну, Бабкову і яшчэ дзясятку нашых літаратараў... Але гаворка не пра Нобеля і нават не пра Някляева, а — пра нашае стаўленне да свайго й пра той сумны прынтцып, які канстатаваўся ў першым абзацы гэтага артыкула.

Люты — ліпень 2011 г.

▶ ФРАШКА

«НЯКЛЯЕЎ НАЗАД НЕ ВЯРТАЕЦЦА»

Анатоль ІВАШЧАНКА

Колькі гадоў таму мой дарогі кум у кубе Сева Сыцэбурака ладзіў у Вайлейчы прэзентацыю сваёй першай кніжкі. На прозу Сева запрасіў у якасці разарэву не абы каго, а Уладзіміра Някляева, Алеся Пашкевіча, Барыса Пятровіча ну і мяне. Вечарына прайшла дужа душэўна, другая яе чаканая-непазбежная частка яшчэ лепш: у хлебасольны дом Севусевых бацькоў, апроч вайлейскіх, панаехала гасцеў і з Менску, і з Маладэчна, і з Астраўца... (Памятаецца, галоўны герой перыядычна выкрадаў аўтара свайго ўлюбёнага «Паланэзу» на вулку, дзе пад калючымі зімовымі зорамі, трэба думаць, паказваў мэтру свежыя вершы.)

Словам, завершылася святая — калі месяц у марозным вайлейскім небе ўжо на коміне драмаў.

На зваротны шлях да нас у самоход падсеў яшчэ адзін таварыш з Менску.

Ад'ехаўшыся кіламетраў дваццаць, наш кіроўца (і «па сумяшчальніцтве» рэдактар аднаго някепскага часопіса)

заўважыў, што забыўся сярод застольнае мітусні свой піжмак. Ну, піжмак яшчэ паўбяды, але ж тамака засталіся і правы кіроўца. Што рабіць — трэба вяртацца. І вось тут Уладзімір Пракопавіч прамовіў фразу, якая калі-небудзь увойдзе ў падручнікі для малодшых класаў: «Някляеў назад не вяртаецца». Прамоўлена гэта было спакійна, без лішніх помпы, але гэтак цвёрда, што нікому й да галавы не прыйшло аспрэчваць рашэнне. Спыніліся ля нейкага мясцовага клубу, дзе была ціскатка, і пакінулі таварыша з Менску (каб не сумна) плюс пляшкку (каб не змерзлі).

Пінжак чакаў гаспадара на крэсле ля стала, а прычыну курсу патлумачыла Севава матуля: маўляў, яна ўсіх перахрысціла на дарогу, а на кіроўцу забылася (ці тое ён сам нейк ухіліўся?).

«Дзе ж вы так доўга?» — сустрэў нас сп. Уладзімір, занёс таварыша з Менску ў салон і ўвесь астатні час не збіўшыся й не схлусіўшы вёў спеўны рэй. Памятаю, адной з фінальных думак таго вечара было: «Шэсцьдзясят? Не, гэтага не можа быць»...

ПУБЛІЦЫСТЫКА

12 (4)

▶ АКТУАЛІІ

ТАЯМНІЦЫ МЯРЛІНСКІХ БАЛОТАЎ,
АБО ДАЧАРНОБЫЛЬСКІ «ПАЛІГОН»

Аляксей ДУБРОЎСКИ

Мы шмат даведаліся аб эксперыментах над людзьмі ў савецкія часы, звязаныя з уплывам «малых дозаў радыяцыі» на чалавека. На жаль, усе палешукі, як у Беларусі, так і ва Украіне і часткова ў Расіі, былі ў першай палове 60-ых паддоследнымі...

Менавіта тады з'явілася на Палессі паняцце «памёр ад белароўя». У нашыя дні беларускія дактары, абследаючы дзяцей у Столінскім раёне, разводзяць рукамі ў здзіўленні: чаму тут такі вялікі адсотак хворых пры адносна невялікай забруджанасці раёна радыяцыяй. Мяне, радавога інжынера-экалага, на пачатку 90-х выклікалі ў Мінск у камісію па экалогіі, каб даць тлумачэнне прычынаў Столінскай трагедыі. Там жа я і даведаўся, што сітуацыя з дачарнобыльскай радыяцыяй дагэтуль трымаецца ў сакрэце.

У 1991 г. мне ў рукі трапіла навуковая праца «Глобальныя выпадзенні цэзія 137 і чалавек», выдадзеная ў 1974 г. для «Службовага карыстання». У атамнае стагоддзе такія працы па атамна натуральныя. Толькі ненатуральна, над кім праводзілі доследы.

Пасля таго, як у 1962–63 гадах на галовы палешукоў абсаджалі радыёактыўныя аблокі, у 1967-м на чатыры гады прыехала на Палессе праводзіць даследаванні сакрэтнай экспедыцыя Інстытута біяфізікі пры Міністэрстве здароўя СССР. Бралі пробы вады, глеб, раслін, малака, мяса, даследавалі групы насельніцтва на наяўнасць цэзія і стронцыя ў арганізме...

...Каля Крэменчуга яшчэ ў 1958 г. быў створаны аэрадром, як бы для назірання за метэаабстаноўкай. А яшчэ з 1954 г. пачалі паволі высаіць хутаранцаў з так званых Мярлінскіх хутароў (Столінскі раён Беларусі). У 1962-м іх не стала, нягледзячы на пасіўны супраціў жыхароў. Спачатку афіцыйна планавалі выкарыстаць тэрыторыю як палігон для выпрабаванняў ракет сярэдняй дальнасці, але з-за вялікай колькасці вёсак вакол палігона і недакладнасці ракет задуму спынілі — і палігон стаў выкарыстоўвацца дзеля паветраных бамбаванняў па наземных цэлях.

Першая спроба пракрасціся на «Мярлінскі» палігон з сярэбра была нелегальнай. «Экскурсія» скончылася ў штабе палігона. Дзяжурная змена нас выявіла на аб'екце, і давлялася прыкінуцца амагарамі дзікай прыроды.

І вось паступаюць найноўшыя дадзеныя: на меліярацыйным аб'екце «Пачапова» ў прыгарадзе Пінска плутоній у глебе перавышае дапушчальны ўзровень у шэсць разоў, у вёсцы Белавуша Столінскага раёна — у дзесяць. Але плутоній выпаў ад ЧАЭС не

далей 15 км. Чаму тады мы спажываем яго ўжо больш 30-і гадоў?

Далей... Урад СССР у шкоду расійскаму Нечарназем'ю раптам вылучыў перад 70-мі гадамі нам, палешукам, 2 мільярды рублёў на меліярацыю. Ці ўывязецца гэты факт з узнятай праблемай? Аказваецца, наўпрост. Згаданая вышэй экспедыцыя Інстытута біяфізікі ў 1970 годзе на падставе даследаванняў па Брэсцкай вобласці прыйшла да нечаканай высновы: пры аднолькавай колькасці цэзія-137 у глебах з асушаных балот ён трапляе ў расліны і далей у малако ад 3 да 10 разоў менш, чым з цаліннага балота. І тут жа ў згаданай вышэй кнізе, у раздзеле «Пытанні графілактыкі», члены экспедыцыі высюваюць на першае месца... меліярацыю. А як жа яшчэ можна засцерагчы мільёны людзей?

На сёння практычна 70 % балотаў Палесся асушаныя. Пацверджанне такім паводзінам цэзія выявілася ўжо ў новым «Руководстве по ведению агропромышленного производства в условиях радиоактивного загрязнения земель Республики Беларусь на 1993–1995 гг.». Цытую: «Уздым узроўня грунтовых вод на глыбіню 40–50 см ад паверхні глебы прыводзіць да павелічэння паступлення радыёнуклідаў у расліны ў 5–20 разоў, а яго паніжэнне да 150–200 см у 1,5–2 разы».

Урадавая газета «Звязда» раптам прыўзняла таямнічую заслону дачарнобыльскай радыяцыі і паведаміла, што на Палессі да 1965 г. праводзіліся выпрабаванні нейтроннай зброі. Мала таго, саюзныя «браты» палічылі, што Палессе — перспектыўны сельскагаспадарчы раён і пачалі «асаджваць» тут радыёактыўныя аблокі, што ішлі на Заходнюю Еўропу ці на Маскву з палігонаў на Новай Зямлі і Сяміпалацінску, дзе тады праводзілі выпрабаванні атамных бомбаў у стратасферы. Я бачыў лісты ў райвыканкамах, у якіх старшыня Дзяржкамгідрамета СССР Ю. Израэль папярэджваў аб гэтых акцыях. Вось адкуль ёдзістыя таблеткі ў школах, якія выдаваліся ў таямніцы — дачарнобыльскія — часы! Ну чым не генацыд? Экспазіцыйныя ж дозы былі не 10–20 мікраэрэнтген, як паведамілі з Цэнтра, а 120. Здавалася б, публікацыя ў «Звяздзе» хоць і не прыводзіць дакументаў,

а толькі асабістае сведчанне, пацвярджае мае здагадкі. Але тут жа ў наступным нумары газеты з'яўляецца абвяржэнне сп. Несцярэнкі: «брудныя» аблокі туды выпадкова прыляцелі з... Кітая. Гэта яшчэ раз пераканала мяне, што кірунак пошуку — правільны. І я зноў засабіраўся ў дарогу на палігон.

Маімі спадарожнікамі гэтым разам былі карэспандэнт беларускага радыё У. Макаўчук і загадчык аддзела газеты «Пінскі веснік» У. Меляшэнка. Узлі афіцыйны дазвол у Мінабароны на ўезд на «Мярлінскі» палігон і — паехалі...

Першым суразмоўцам стаў вядомы ў акрузе чалавек, былы дырэктар школы, вялікі знаўца гісторыі краю М. У. Шэлехаў. Сітуацыю ён нам не патлумачыў. Успомніў толькі, што ў 60-ыя гады пару разоў вылятала шкло ў вокнах ад выбухной хвалі, а гэта 20 км ад палігона, і тады ж узмоцнена давалі дзецям таблеткі. Часта прыязджалі дактары правяраць здароўе дзяцей. Наше знаёмства з Міхасём Уладзіміравічам дало магчымасць выйсці на больш дасведчаных людзей. І адным з іх быў пенсіянер Е. М. Герасімовіч. Ён працаваў на палігоне з 1959 г., займаючы пасады ад ляснога тэхніка да галоўнага ляснічага Палескага ваенлягсаса. Родам быў з выселенай вёскі Вілля. Жыццё да высылання было вельмі своеасаблівым і амаль вольным, бо аніякія ўлады да іх не маглі дабрацца. За час вайны не бачылі немцаў. Ніхто не ведаў, колькі ў людзей зямлі. А ў 1961 г. прыехала сур'ёзная камісія і стала апісваць маёмасць, пабудовы, сады, а ў восеньскую слоту і вайсковыя машыны наляцелі. Пачалося высяленне трох вёсак і больш тысячы сядзібаў.

Праз два гады асобныя сем'і пачалі вяртацца назад у родныя мясціны. Але з неба пасыпаліся бомбы, каля Колак быў створаны ракетны палігон. Самавольныя вяртанцы сыйшлі. Да 1963 г. насельніцтва было ў асноўным выселена, і палігон стаў дзейнічаць. Можна толькі выказаць здагадку, колькі бомбаў і снарадаў за 30 гадоў скінута на гэтую зямлю! А вось што выпрабавалі тут ядзерную зброю, сказаць нам суразмоўца не змог. Чытаў у нейкай газеце, што ў часы Хрушчова ў небе Палесся, у стратасферы, быў здзейснены

атамны выбух. Ні салдаты, ні працаўнікі лесу ніколі не карысталіся сродкамі абароны, хоць, калі гарэў лес каля Альман у 1982 годзе, многія ўдзельнікі тушэння пажару моцна захварэлі, ды і ён сам стаў сябе адчуваць горш.

Прырода палігона да 1965-га была вельмі багатай. Старыя высокапрадуктыўныя лясы, некранутыя балоты цягнуліся на дзясяткі кіламетраў. Цяпер не тое: ад лясоў засталіся бездапаможны астаткі. Жывёльны свет захаваўся, але ўжо не палююць на дзікоў. Нарыхтавалі ласёў, аднак на нарыхтоўчым пункце не прынялі: шмат радыёнуклідаў у мясе. Давялося закапаць у лесе...

Для знаёмства з тэрыторыяй «Мярлінскага» палігона начальнікам штаба падпалкоўнікам Б. У. Батчанка нам быў выдзелены КамАЗ з кіроўцам Б. Г. Паляшчуком. Наш гід, аказалася, у 1962 г. праходзіў тут тэрміновую службу, быў вадзіцелем у камандзіра. Перавёўся сюды з Вулькі Івацэвіцкага раёна, дзе размяшчаўся ракетны полк. Адтуль, па яго словах, і праводзіліся пускі ракет на гэты палігон, а адзін раз прыйшлі цягачы з ракетамі з-пад Брэста.

Наш шлях па палігоне пачаўся з паўночнага КПП, поруч якога ўбачылі актыўную гаспадарчую дзейнасць па дрэваапрацоўцы. Першы прыпынак зрабілі праз 10 кіламетраў на месцы былой вёскі Колбікі. Замаралі экспазіцыйную дозу прыборам СРП-88. Паказаў ён 17 мікраэрэнтген/гадзіна.

Дзень выдаўся сонечны, цёплы. У Колбіках (далей для прыязкі да мясцовасці я буду казаць аб вёсках, як аб існых) нас сустрэў салдат тэрміновай службы. Выйшаў на парог басаноў, расшпілены на ўсе гузікі, паглядзець на гасцей. Служба тут спецыфічная. Завозіць у лес па адным і пакідаюць на тыдзень ахоўваць маёмасць назіральнага пункта...

Праехаўшы чарговы пункт назірання і ўброд раку Сцвігу, мы патрапілі ў вёску Калкі. Ад паселішча не засталася і следу. Хіба што могільнік нагадвае, што раней тут жылі людзі. Від, які адкрыўся нам, быў жудасным. «Працоўнае поле» яшчэ ў 1962 г. было ўладкавана на месцы вёскі, уключаючы і могільнік, дзе апошнія пахаванні зробленыя ў 1958-м. Вакол узвышаліся пяшчаныя выдмы, амаль без расліннасці, зямля ў варонках, асколках. Але могільнік уразіў нас больш за ўсё. Гэта да якой ступені павінен дайсці чалавек, каб здзейсніць такое варварства? Могільнік перарыты варонкамі: валяюцца буйныя асколкі і часткі пабітай тэхнікі, пахіліліся драўляныя крыжы, сухія стогадовыя дубы і хвой. Могільнік — гара пяску, ніводнай жывой травінкі...

З цяжкім пачуццём мы з'язджалі адтуль, а дазіметр паказваў ужо 43 мікраэрэнтгена, што ў два разы больш нормы.

Апошнім пунктам паездкі была вёска Храпунь. Прастаяла яна на маляўнічым беразе Сцвігі не меней чатырох стагоддзяў. Цяпер усе палі і сама вёска засаджаны

хваёвым лесам. Яшчэ восем гадоў назад можна было ўбачыць царкву сярод старых хвой. Цяпер застаўся падмурак і драўляны крыж на ім з кавалкам прыбітай дошкі і надпісам: «Падарожнікі, успомніце пра Бога». Надпіс, зроблены фарбай ад рукі, нібы падвоўдзіць вынік філасофіі нашага жыцця.

Радыяцыйны фон у Храпуне дайшоў да 55 мікраэрэнтген, а пад дрэвамі — да 70. Тым не менш, у пойме ракі ходзяць статкі кароў з Украіны ці з Гомельскай вобласці. Адназначна: малако і мяса ад гэтага статка непрыдатныя ў ежу. А яны тут з вясны да зімы пасвяцца...

Праехалі па палігоне не меней 60 км па жудаснай дарозе. Бездапаможнае ўражанне пакінулі лясы. Усяго палігон займае не меней 100 тысячаў гектараў. З савецкіх рэспублік толькі Казахстан такі ж «падарунак» атрымаў пасля распаду СССР. З выкарыстаннем гэтага «падарунку» ўсе праблемы яшчэ наперадзе. Ужо калі вызыджалі за вароты КПП, да нас нечакана падшоў пажылы чалавек з супрацоўнікаў і вымавіў: «Тут вы нічога не знойдзеце. У маладосці нам даводзілася піць ваду з варонак ад бомбаў, але пілі не з кожнай. Там, дзе была дробная жыўнасць — пілі, а дзе вада была чыстай, знежывелай — абыходзілі».

Дык ці мог быць «Палескі» (у народзе Мярлінскі) палігон месцам правядзення выпрабавання ракет, бомбаў, снарадаў, не выключана, што нейтроннай, ядзернай зброі або яго асобных элементаў? Вазьму на сябе адвагу сцвярджаць, што былі тут нейкія пахаванні, магчыма, адыходаў ядзернай вытворчасці. Мой калега па працы служыў у артылерыйскім палку пад Львовам, і сюды прыязджалі на стрэльбы. Гарматы пакідалі на палігоне, ад'язджалі на 20 км і дыстанцыйна кіравалі стрэльбамі. Нездарма ж камандзіраў палігона ў свой час часта выклікалі ў Маскву. Можна, толькі яны і ведалі праўду. На жаль, адзін з іх памёр ад рака, а ў другога 11-гадовая дачка пайшла з жыцця ад той жа хваробы...

Ад наступстваў радыёактыўнага забруджвання навакольнага асяроддзя паміраюць дзеці, а грамадства і нават бацькі — маўчаць, усё на Чарнобыль співаюць, на беднату дзяржавы наракаюць. І змірыліся з бядой. Яскравы прыклад таму — заява аднаго з афіцэраў палігона. Ён, хто выходзіць хворую маленькую дачку, жыццё якой знаходзіцца на грані катастрофы менавіта ад радыяцыі, сказаў мне: «Навошта табе гэтыя клопаты? Усё роўна не зменім сітуацыю ні ты, ні я». Падобна, людзі губляюць галоўны інстынкт прыроды: захаванне роду. У такіх выпадках цяжка казаць і даказваць відавочнае і быць зразуметым і пачутым...

Палігон ліквідавалі, а ў 1998 г. там арганізавалі ландшафтны заказнік «Альманскія балоты» на плошчы больш 90000 га. А таямніцы яго застаюцца таямніцамі, і толькі можна меркаваць, чаму.

▶ ПАМЯЦЬ

«ШЛЯХ МОЙ САМОТНЫ...»: ВАСІЛЬ ГАДУЛЬКА

Алесь КАСКО

Сонечная актавая зала
жабінкаўскай школы
мастацтваў з мяккім,
адкрытым абліччам-
партрэтам Васіля Гадулькі,
кветкамі ў празрыстых вазах,
выставаю кнігі, часопісных і
газетных публікацый паэта, а
галоўнае — яе шматлюднасць
схіляла да такога ж
лірычна-светлага настрою і
арганізатару літаратурнага
свята: супрацоўнікаў раённай
бібліятэкі, гасцей-пісьменнікаў
ды іншых яго ўдзельнікаў.
Аднак цень смутку не-не,
дый прабягаў па тварах усіх:
юбіяру толькі 65, яшчэ б яму
ствараць ды ствараць, а яго
ўжо няма больш чым паўтара
дзясятка гадоў.

Нарадзіўся Васіль Гадулька 18 траўня 1946 года ў вёсцы Федзькавічы, гістарычна — Хведкавічы, у пяці кіламетрах ад Жабінкі і ў 25-ці ад Брэста. Хата, дзе была яго калыска, стаіць і цяпер, амаль вокамгненна прададзена пасля смерці паэта (жалобная дата — 15 чэрвеня 1993-га) з лёгкай рукі брата пад «бістро», балазе знаходзіцца на скрыжаванні шумных шашэйных дарог. У ёй, бацькоўскай сялянскай хаціне, ён і памёр — самотна, на драўляным ложку каля століка з некранутымі лекамі і недапітым віном. Усё здарылася амаль так, як ён і прадбачыў у сумна-іранічнай аўтабіяграфіі для тутэйшай бібліятэкі: памёр «без сродкаў для існавання, незразуметы, расчараваны і пакінуты ўсімі». Памыліўся толькі ў даце, ды і то на адзін год, свайго сыходу.

Паэтава жыццё дала збоі не раз: дачаснае развітанне з інстытутам замежных моў, расчараванне ў настаўніцкай працы, страты блізкіх людзей, пакутлівае каханне да замужняй жанчыны, занадта цеснае сяброўства з Бахусам, якое не ратавала, а, наадварот, узмацняла дэпрэсію. Яно ж, бадай, і

стрымлівала выходзіць з вершамі на шырокую аўдыторыю. Сціпласць убірала ў сябе і сарамлівасць, і вінаватасць.

А між тым федзькавіцкі паэт мог бы «загучаць» задоўга да 1986-га, калі яго «адкрыў» жабінкаўскі цэзка-сябар Васіль Сахарчук. Творчасць не проста дапамагала яму выжываць ва ўласных мітрэнгах — яна стваралася ім свядома, прафесійна, нездарма паэт сам, без чых-небудзь патрыятычных настаўленняў, прыйшоў да неабходнасці пісаць па-беларуску. Мне, знаёмаму з рукапісным архівам аўтара, нават раннія, юнацкія яго вершы зусім не падаліся «толькі асабістым хобі», як напісаў ён у згаданай паўжартоўнай аўтабіяграфіі. Аднак не без налёту кніжнасці, празмернай цягі да «мастацкасці мастацтва», часам штучнай аздобы, што, між іншым, адзначаюць крытыкі і ў рускамоўных вершах Максіма Багдановіча. Згадаў вялікага паэта — і зазначаю: ці не пад ягоным уплывам зрабіў Васіль «крэн» да беларускасці? У роднамоўных вершах і паэмах Гадулькі ёсць усё: глыбіня думкі і пачуцця, адметная вобразнасць, беззаганная гартуўка радка. Яны ў большасці сваёй простыя і важкія адначасова, зграбныя, адмысловыя і натуральныя, нязмушаныя. Не кранутыя постмадэрнізмам? Як сказаць. Зноў згадваецца Багдановіч і яго вечна надзённы выраз: для нас усе шляхі прыдатныя. Хіба ж не ішлі за ім «Тутэйшыя», калі пачыналі свой шлях з паэтызацыі красы пылу, павуцінны, смецця і супрацьстаўлялі ўсё гэта бадзёраму сацрэалізму? Бравурных матываў няма і ў Васіля Гадулькі, аднак у яго куды менш, чым у многіх з іх, знарочыстасці, куды больш натуральнасці:

*І, хоць вецер гне сухое вецеце,
і, хоць іней срэбрам лёг на скронь,
— нельга мне, шкада змаханцы,
як смецеце,
ліст, які сагрэў маю далонь.*

Хто ведае, у якім напрамку пайшла б далейшая творчасць паэта? Даведацца не дазволіў час. Маём што маем — у асноўным паэзію класічнага ўзору («адмысловага класічнага ўзору»), як слушна сцвярджаю-

Берасцейскія літаратары Аляксей Філатаў, Іван Дацкевіч і Алесь Каско кладуць кветкі да надмагільнага помніка Васілю Гадульку.

ць знаўцы ягонай творчасці). Гэта зусім не азначае, што яна згубілася ў традыцыйнасці, не выйшла за рамкі яе. Вольна пачуваецца аўтар і ў шматвектарнасці матываў, інтанацый, і ў разнастайнасці жанраў і формаў: балады і паэмы, трыялета і санета (у тым ліку вянка санетаў), актывы і народнай песні. Ці ж, напрыклад, не самабытна, не па-новаму напластаваў ён на адвечную тэму мастацтва і мастака свой «зрэз»?

*Дзівосных песень адгалоскі
да нашых дзён дайшлі здалёк.
А кветкі згортваюць палесткі,
калі іх атуляе змрок.*

*Не дагаджайце. Патрабуйце,
каб песня песняю была...
А лепей самі паспрабуйце
вырошчваць кветкі — без святла.*

Кветкі без святла, вершы без аптэмізму — яшчэ адна прычына, чаму Гадулька не спяшаўся выходзіць да шырокага чытача. Якой-небудзь прасветліны ні ў асабістым жыцці, ні ў тым, што за сценамі роднай хаты, ён не бачыць: «радыяцыйна распачы» ў яго не толькі ад чарнобыльскай катастрофы, на якую, дарэчы, паэт з болей адгукнуўся адразу ж, але і ад шалёнага тэхнічнага прагрэсу наогул, галоўнае ж — ад «натоўпу прагавітых, нахабных, разбэшчаных». Такія вершы, як «Неспакой», «Голас», «Чорная гасця», іншыя, прасякнуты публіцыстычным напад-

лам, аднак іх сярод завершаных няшмат, не адзін твор застаўся ў чарнавых накідах. Скажам — уступ да паэмы «Д'яблы», накрэслены без падтэксту, адкрыта і з'едліва: народу на д'яблаў «кірзавых ботаў хопіць — такі ўжо парадак: каб не босай нагой — пад азадак!»

Аднак вернемся ў сонечную залу, на ягоную юбілейную сустрэчу без яго. Хораша прагучалі тут многія вершы паэта з вуснаў і дарослых, і юных артыстаў-чытальнікаў, а таксама беларускія песні ў выкананні народнага хору «Скарбніца». Асобная старонка была адведзена для нас, хто добра ведаў Васіля Гадульку, а паэт і фатограф Аляксей Ганчук застаўся адзіным аўтарам ягоных партрэтаў... Мы дзяліліся не толькі думкамі пра вартасць Васілёвых вершаў і паэмаў, а і ўспаміналі сустрэчы з ім, пасля якіх выносілі яркія ўражанні ад прачытанага ці самім аўтарам, што здаралася зрэдку, ці кім-небудзь іншым. Заставаліся і здзіўленне ад яго незвычайнай сціпласці ў паводзінах і гаворцы, нават перад маладзейшымі, і жаль ад Васілёвай празмернай замкнёнасці ў сабе. А тым часам, напрыканцы 1980-х, ягоны рукапіс пакрысе рыхтаваўся да друку Васілём Сахарчуком...

Згадваліся з удзячнасцю імёны іншых паэтаў, што рупіліся пра выданне твораў Гадулькі асобнаю кніжкаю, праўда, ужо галоўным чынам пасля сыхо-

ду з жыцця абодвух Васілёў. Збіраліся народныя грошы і на Берасцейшчыне, і ў Мінску, вяліся перамовы з выдавецтвамі. Нарэшце, дзякуючы перш за ўсё клопам Леаніда Галубовіча і асноўнай фундатарскай дапамозе Леаніда Дайнекі, у 2004 годзе выйшаў пасмяротны зборнік Васіля Гадулькі «Голас». Астатнія сродкі былі ўкладзены ў помнік (скульптар-мастак Сяргей Казак) на магілах паэта і яго бацькоў у Федзькавічах.

Пасля юбілейнай урачыстасці ў школе мастацтваў гурт пісьменнікаў, бібліятэкараў, журналістаў наведваў гэтую памятную мясціну, дзе на гранітным камені ў форме восеньскага кляновага ліста — знакавага для паэта вобраза, — пад абрысам ягонага аблічча выпісаны тры словы з верша: «Шлях мой самотны...».

*Вунь лісічкі на дрэве —
ахоплены тлом,
гарыць — дагарае апошнім
святлом.
І хутка на дол разам
з іншымі ляжа.
Панура вятрыска яму так
і кажа.
І чуе, як ліст яму шэпча ў адкас:
«...хай кропелька сонца
згульбюць ў траве —
мне ў памяці жыць,
покуль дрэва жыве».*

Яго літаратурная слава яшчэ наперадзе — сказана пра Васіля Гадульку ў калектыўным зборніку серыі «Беларуская паэзія ХХ стагоддзя» (выд. «Мастацкая літаратура», 2008). Сам зборнік — гэта крок да далейшага «ўваскрашэння» В.Гадулькі (як і М.Купрэева, А.Сыса, І.Рубіна, В.Стрыжака) праз ягоную творчасць і памяць аб ім. Удзельнікі літаратурнай сустрэчы выказалі спадзеў і гатоўнасць ахвяраваць пасільныя сродкі, тыя самыя «народныя» грошы, на галоўную кнігу таленавітага земляка, у якой было б змешчана ўсё, або амаль усё, ім напісанае, балазе дасюль яшчэ ёсць што шукаць у паэтавых архівах. Надзея таксама на мясцовую ўладу, тым болей, што яна ідзе насустрач. Сёлета Жабінкаўскі райвыканкам прыняў рашэнне надаць адной з новых вуліц у раённым цэнтры імя Васіля Гадулькі...

▶ ВЕРШЫ

СВЯТАЯ ПАРА

Іван АРАБЕЙКА

***

*Жывуць жуку, жуюць жуку
Ў Пажэжыне, у Жоры.
Жуюць, аж жах, як жабракі,
Інжыр, жамерыны, ражкі,
Жывіцу з жэрдзя, піражкі,
Зляжэлы жвір і жарсцвякі,
Жэньшэнь жаруць абжоры.
З іржой жалеза, ланцужскі
Нажамі рэжучы удаўжскі.
Для жаб жуку не дружбакі,
Бо жлуцкія журу ружовы
І з лужын, і з зажоры.
Абжорства, кажучы, — крыж цяжкі.
Ляжаць на лажках, як бажкі:
Заможна і ў мажоры.*

Сінічка

*Мароз. Завеі адулі.
Сумёт на плот мядзведзем лезе,*

*І заінеўля вулі
Па чэрава стаяць у снезе.*

*Упарты гэтакі стукаток,
Нібы работа йдзе якая, —
Сінічка гэта б'е ў ляток,
Пчол на спажыву выклікае.
Тут праўда мо ў яе свая,
Ды ў кожнага — сваё прызванне.
Сінічка, кінь: там — рай, сям'я.
Канчай, дурнічка, партызаніць.*

***

*Гісторыю штудзіруючы ўпарта,
Урэшце рэшт — адно, што я скумекаў:
Ад Каіна — Батыі, Банапарты,
Ад Авеля — Францыскі і Дамейкі.*

У вянок класіку

*Між многіх форм літаратуры
Мне наймілей мініяцюры.*

*Паклон сардэчны Вам, Брыль Янка,
За жменю сонечных брыльянтаў.*

Міколу Пракаповічу

*Скажу не вельмі сакавіта:
Я — за кароценькія тосты.
У мёртвых — літары на літахах,
А у Міколы — на літоўцы.*

Аляксею Філатаву

*Каб быў бы лепшым белы свет,
А ў душах — мір і свята,
Нягодных правіць Філарэт,
А графаманаў-недарэк,
Вядомых, класікаў — Філатаў.*

Алесь Каско

*Ёсць тры паэты — ўсе на «К» —
Купала, Колас, Куляшоў.
Ды бракавала ім Каска, —
І вось Алесь прыйшоў.*

ПРОЗА

14 (6)

▶ АПОВЕД

ЖОРСТКАСЦЬ ЛЁСУ

Анатоль САНАЦЕНКА

Таццяна Іванаўна думала, што яе жорстка абдурылі. Падмянілі яе, Таццяны Іванаўны, жыццё чужым. Бо ёй жа калісьці было абяцана іншае: выдатнае, яркае, казачнае... Напрыклад так: клапатлівы муж, паслухмяны дзеці, дастатак, балы, прыёмы... Або так: замежка (хай будзе Францыя), буцікі, дыяменты, кафешантан... А на самай справе — сціплае існаванне правінцыйнай настаўніцы рускай мовы, муж аб'еўся груш, дзяцей няма, і ні грошай, ні баляў, ні буцікаў. Таццяна Іванаўна была не згодная. Прабачце, вы што мне ў дзяцінстве абяцалі? Дзе гэта ўсё? Вярніце маё, а забярыце ваша! Але дзесьці там, у вышэйшых, не згаджаліся. Што, маўляў, ёсць у асартыменце, тое і бярыце. Іншага не маецца. Як жа так? Бязладдзе! Дайце кнігу скаргаў!..

І Таццяна Іванаўна скардзілася — сяброўкам, маме, якая ўсё разумела, мудраму, але маўкліваму кату, які па-філасофску вуркатаў на падушцы, свайму адлюстраванню ў люстэрку... Але лёс, відаць, так хацеў, лёс рабіў сваю справу, не звяртаючы ніякай увагі на ейныя скаргі і слёзы. І так — дзень за днём, год — за годам... Цямрэча!

Калісьці ў дзяцінстве, намарыўшы сабе жыццё феэрычнае, жыццё дзіўнае — з прынцам, з ружамі, з белаю сукенкай з батыста, — Таццяна Іванаўна спакала і сама паверыла ў яго. Ну, калі ёй усё бачыцца так выразна і ярка, значыць, гэта не фантазія, не выдумка, а самая што ні на ёсць рэальнасць. Насамрэч, у Папялушкі ж атрымалася. Чаму не можа атрымацца ў яе? Таму — задзяром планку вышэй, зробім адзнаку на такой вышыні, каб ніхто не мог дацягнуцца. Ніхто — з гэтай сумнай, гідкай, нявартай яе, Таццяны Іванаўны, рэчаіснасці. Акрамя прынца, зразумела.

І ніхто не дацягваўся. Маўляў, і не трэба.

Між тым час ішоў, нічога не змянялася. А Таццяна Іванаўна, зразумела, не маладзела. Як гаворыцца, дзе 25, там і 30. Ва ўсіх ужо даўно сем'і, дзеці, сямейныя клопаты. Таццяна Іванаўна ж працягвала пільнаваць у сваёй адзнакі: раптам знойдзеца такі лёгкаатлет, які возьме гэтую вышыню? Не знаходзіўся.

— Млін, — думала Таццяна Іванаўна, дыпламаваны філолаг.

Не, у яе, вядома, былі прыхільнікі. Аднаму з іх (крыжучы ў душы пальцы) яна нават абяцала стаць законнай жонкай. Пад уплывам акалічнасцяў і бацькоў справа зайшла далёка — да падачы заявы. Але — у самы апошні момант — яна збегла, не з'явілася ў Палац, дзе чакаў яе не прынец, а так, інжынер нейкага НДІ. «Добрую справу людзі «браком» не назавуць», — тлумачыла яна потым сяброўкам. Сяброўкі згодна ківалі, але думалі па-іншаму.

Была ў гаснях, пазнаёмілася з мясцовым паэтам. Нібыта нічога асаблівага: пацёртыя джынсы, застарэлы світарок, нос, вушы, вочы — усё, як у людзей. Але ж — паэт!

Папілі чаю, пагаварылі аб творчасці Блока. Божа мой, — роднасная душа! Але — не паказваць выгляду. Трымацца...

Пачаліся адносіны: платанічныя, ідэальныя.

Паэт, як і ўсе, натхніўся спачатку яе прыгажосцю — прыгажосцю спячай прынцэсы — падышоў бліжэй, каб разгледзець лепей, паскакаў трохі разам з іншымі, імкнуўся дацягнуцца да планкі, зразумеў, што не, не яго гэтая справа, хацеў ужо адваліць, але Таццяна Іванаўна не пусціла. Усёткі ўзнёсла істота. Рэдка. Хоць і не прынец. Ды і гады, ведаецца, ідуць, трэба вызначацца, будаваць сваё гняздзечка. Як гаворыцца, у птушкі ёсць гняздо, у звера ёсць нара...

І яна ўважыла, пусціла яго ў свой Палац. «Прынцэса мая», — захоплена шаптаў паэт, націскаючы на яе далікатную скуру сваім двухдзённым шчацінем. Таццяна Іванаўна была нібыта шчаслівая. Распісалася.

Аказалася, што ў побыце паэт — нязносны. Надоўга сыходзіць у сябе, блукае па кватэры як саманамбул. Шмат курьць, маўчыць і не звяртае аніякай увагі на прыгажосць Таццяны Іванаўны. А гэта ўжо сур'ёзнае злачыства.

Таццяна Іванаўна злавалася. Асабліва яе ятрыла звычка паэта замыкацца — з нататнікам і ручкай — у туалете. «Набокаў, калі жыў у Берліне, таксама ў клазеце свае аповеды пісаў», — тлумачыў ён. «Але ж ты не ў Берліне, — уядала Таццяна Іванаўна. — І не Набокаў», — давала яна пра сябе, ціха злараднічаючы.

Былі за паэтам яшчэ і іншыя жахлівыя грахі. Так, напрыклад, любіў ён падоўгу сядзець у ваннай, ядучы яблыкі. Наконт яблыкаў у яго таксама было апраўданне: прыводзіў прыклад нейкай ангельскай пісьменніцы (ці пісьменніка?), — Таццяна Іванаўна ўжо не слухала, стаміўшыся ад усёй гэтай недасканаласці. Калі ж, мьшчыся на хуткую руку, паэт

прымаў душ, то спяваў рознымі галасамі. Ары! Гэта таксама злавала.

А то прычэпілася на яго дзівацтва — гаварыць пра Чэхава. Ледзь што: а вось Чэхаў, а вось у Чэхава... Замучыў зусім. «Ты, мусіць, таксама лічыш сябе вялікім пісьменнікам?» — пытала Таццяна Іванаўна, міргаючы часцей звычайнага. І было незразумела, ці то здэкеуецца яна, ці то шчыра кажа. Паэт, на ўсякі выпадак, крыўдзіўся.

Але самым непрыемным была яго звычка ў добрым настроі перад тым, як сесці за пісьмовы стол, паразмінаць свае паэтычныя пэндзлі. «Нятленка прэ», — тлумачыў ён — і, задаволены, храбусцеў пальцамі. Жах!

«Не пой, красавица, при мне...» — гундосіў ён праз паўгадзіны ёй у вуха, нечакана з'яўляючыся за спіной і хапаючы за стан, у той час, як яна пераварочвала катлету на скваргатлівай патэльні. «Прашу цябе, адыдзі», — раздражнёна казала Таццяна Іванаўна, соўгаючы назад локцямі. «Не, радасць мая, ты паслухай, які верх я напісаў», — захоплена казаў паэт, ужо становячыся ў паставу дэкламатара.

Телефон

Ты выйдеш в полночь.

Мрак беззвездный

Тебя обступит, поведет.

И разум тебе скажет: «Поздно»,

Но чувство вспять не повернет.

И ты пройдешь сквозь эти арки
Чудовищ — ящеров — домов,
Моля о том, чтоб только Парки
Не различили звук шагов;

Чтоб только был дарован случай
Своей судьбы запутать нить,
Еще побить, еще помучить
Себя желаньем страстным —
жить!..

Как воплощение протестантства,
На черной площади стоишь.
Ты это страшное пространство
Не перейдешь — перебежишь.

А там блеснет неярким светом,
Пронзив спокойствие руки,
Тот телефон настенный, это
Ты шел к нему сквозь мрак тоски.

И заставляя диск вращаться
Вокруг оси, вокруг оси,
Не только маленькое счастье —
Шесть чувств ты в дань преподнеси.

Оплату принимает Зуммер,
Сребролюбивый, как Харон, —
И всех, кто жил, и всех, кто умер,
Найдет загробный телефон.

«Ну як?» — з надзеяй пытаў ён. Таццяна Іванаўна маўчала. Ёй ужо было ўсё роўна. Жыццё не атрымалася.

Пры такім жыцці ў яе сур'ёзна знізілася самаацэнка, сапсаваўся настрой. Даймалі частыя дэпрэсіі, якія накатвалі хвалямі і ад якіх ратавала толькі адно — шоппінг. Але каб прайсціся па крамах, патрэбныя, ведаецца, сродкі. Сродкаў жа не было: у школе плацілі мала, яшчэ менш зарабляў паэт, які перабіваўся разавымі выпадковымі заробкамі ў мясцовых газетах. «Усё, патрапіла. Гэта канец, — халаднеючы, разумела Таццяна Іванаўна. — Гэта навікі — пражыванне ў чужым жыцці, з чужымі людзьмі, з нялюбым,

нязносным чалавекам... — Таццяна Іванаўна хацелася манерна, як у чорна-белым кіно, паднесці руку да ілба, працягнуць: «Ах, пакіньце мяне, мне нічога ад вас не трэба, і наогул, гэта не мае жыццё...», але яна разумела, што такі жэст марны — няма чаго і для каго.

А паэт усё спадзяваўся, усё матляўся. Хутка, маўляў, хутка наступіць мой час. У іх горадзе ў яго была пэўная вядомасць. На творчых вечарах, якія зладжвалі ў школах і бібліятэках, жанчыны глядзелі на яго з захапленнем. Таццяну Іванаўну гэта абурала. Што вы глядзіце так, што вы глядзіце, вы ж не ведаеце: у побыце ён — пачвара! Ён спявае ў ваннай, ён храбусцеў пальцамі, ён гаворыць пра Чэхава, ён, ён, ён... Але жанчыны не чулі ўнутранага крыку Таццяны Іванаўны і станавіліся ў чаргу па аўтографу.

Паэта не друкавалі. Ён што-раз адпраўляў напісанае ўсё ў новыя і новыя часопісы. Адказаў не было. У лепшым выпадку паведамлялі: «Не падыходзіць». «Баяцца канкурэнцыі, — тлумачыў ён. — Самі ж даўно пісаць развучыліся...»

На 99-й адпраўцы ён зламаўся, упаў у дэпрэсію. Запіў, вядома. Потым стаў услых размаўляць з Пушкіным, сварыцца з Лермантавым. Балела печань, падстраўнікавая... Адвезлі ў лякарню. «Панкрэатыт. Востры», — казалі лекарам. Выпісалі далечвацца дадому. Ён ужо не спяваў ары, не храбусцеў натхнёна пальцамі. Толькі ляжаў ці хадзіў з кута ў кут. Так і дахадзіўся да шырокага інфаркта. Потым быў другі — не менш шырокі. І паэта ўрачыста знеслі за горад, на сельскі могільнік, вельмі пазычнага выгляду.

Мінула дваццаць гадоў. Паэта забылі. Нібы і не было. Таццяна Іванаўна, адчуваючы сябе ўжо ўдавой-каралевай, востра і не разабрала яго архіў. А навошта? Для каго? На самай справе...

Аднойчы ў іх горад прыехаў сталічны дацэнт, кандыдат навук (чорны шыракаполы капялюш на філалагічнай галаве, доўгае скураное паліто таго ж колеру, кій з бронзавай булавешкай — лубоў да антыкварыяту і дапамога пашкоджанай на веласіпедным шпацыры назе). Дацэнт збіраў матэрыялы для доктарскай. Ён і растлумачыў Таццяне Іванаўне, што паэт з'яўляецца спадчынікам па прамоі Срэбнага века. Так сказаць, пляменнікам Хадасевіча, унукам, калі хочаце, Гумілёва. Не пабаімся гэтага слова: апошнім класікам XX стагоддзя! «З геніяльнымі сучаснікамі заўсёды так, — элегантна запальваючы з дазволу Таццяны Іванаўны цыгарэту, элегантна адстаўляючы руку з нетутэйшай, імпартнай папяросай убок, казаў ён спагадлівым тонам. — Здаецца, можна стварыць нешта больш таленавітае, чым яны, не шануеш іх. Але праходзіць час, і разумееш: не, нельга; гэта — вяршыня».

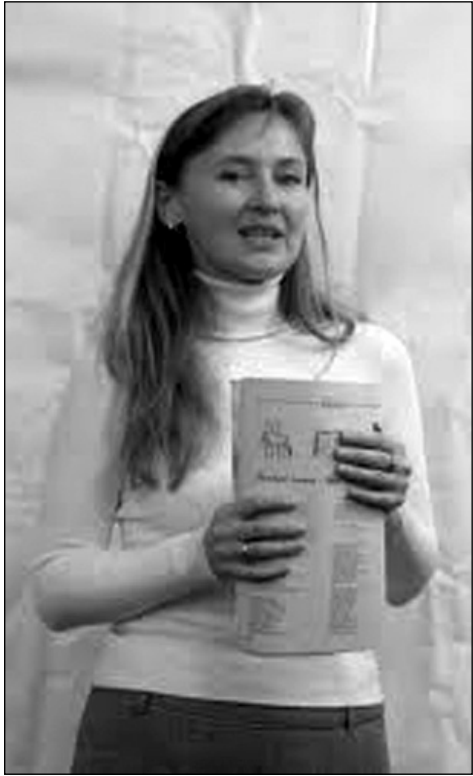
Слухаючы словы, якія вымаўляюцца акасамітным барытонам дацэнта, Таццяна Іванаўна была шчаслівая: яе мара збылася, ёй вярнулі яе жыццё, здавалася б, назаўсёды згубленае. Заўтра трэба б з'ездзіць за горад, на разрослы за гэтыя гады могільнік — направіць стужку на ўжо мемарыяльным вянку.

Пераклад з расійскай

▶ ВЕРШЫ

ЧАРГОВАЕ ЛЕТА

Аксана ДАНИЛЬЧЫК

Мае вены, што з кожным годам
робяцца ўсё больш заўважымі,
запаўняюцца сонечнай плазмай,
якая паступова выцясняя кроў.
Я гартаю рукапісы, што так доўга маўчалі,
у спадзяванні даць ім голас,
а пасля ступаю ў чарговае лета,
і мой след застаецца на мяккім асфальце.

***

уяўляеш
яны ніколі не прачытаюць Ніцшэ
навошта ім ведаць пра гарады
якія даводзяць да вар'яцтва
навошта ім ведаць пра тое
што звар'яецца
гэта значыць абараніцца

уяўляеш
яны ніколі не прачытаюць Павэзэ
навошта ім ведаць пра тое
чыё вочы мае смерць
навошта ім ведаць
як памёр
той хто паспрабаваў
але не змог

уяўляеш
яны ніколі не спыняцца каля дома
дзе жыў Прыма Леві
навошта ім ведаць пра тое
хто патануў а хто ўратаваўся
навошта ім ведаць пра тое
дзе канчаецца чалавечнасць

навошта ім увозіць нешта ведаць

уяўляеш
такіх як яны — большасць

***

аднойчы я падумала што мы ніколі больш
не пабачымся
і на старонках памяці твоей вобраз не будзе
пазначаны
мне стала сумна ад такой незваротнасці
і я падумала што сітуацыя даволі
гаротная
а пасля я падумала а што калі б раптам
у нейкую сонную раніцу
каханкі мае вярнуліся са сваімі незагойны-
мі ці загоенымі ранами

і сталі б стукаць у дзверы і распавядаць
пра мінулае
і нешта згадаць галасамі працудымі
а пад вокнамі коні б іржэлі і чакала
карэта з вазніцаю
тая самая ў якой далёка не з'едзеш
а можна канчаткова спыніцца
то я напэўна б кінула ўсе і госпадзе

напрамілы
пабегла б куды падалей і магчыма нават
з бутэлькай тэкілы
і разглядаючы голкі смарагдавых кактусаў
на фоне ненатуральна сіняга неба
распавядала б што ў некаторых выпадках
«ніколі» ёсць самай трывалай глебай
ёсць самым найправільным выйсцем
найдасканалым збавеннем
белым колерам без аніякіх адценняў

Роздум над вершамі

На вялікі жаль,
я даўно ўжо не п'ю —
ні ранкам, ні вечарам.
Відаць, мой арганізм
вычарпаў усе свае рэсурсы магчымасці.
Я нават не заўважыла,
як кінула паліць.
Затое ў нядзелю,
калі ўсе яшчэ спяць,
я выслізгваю з ложка,
заварваю каву
(гэта я пакуль што магу сабе дазволіць),
і з кубачкам кавы
чытаю вершы Букоўскі.
Усе яшчэ спяць,
а я думаю
пра іншае вымярэнне чалавечага жыцця.

Аднаведнае сабе самому, ці што?

Яшчэ я спрабую ўявіць
заход сонца з бутэлькай і сігарай
і пустыню, а за ёю горныя хрыбты.
«Ок», думаю я, не ўсё так страшна,
галоўнае бачыць перспектыву.

І бясконцасць,
у якую рухаецца статак дзікіх скакуноў.

***

пустымі сонечнымі вуліцамі
дзе няма ніводнай жывой душы

дзе толькі дворнік змятае з прыступак
сонечны пыл
а драўляныя лаўкі пахнуць свежаю фарбай
іду не я

там доўгія крохкія цені абуджаных
дрэваў
перацякаюць з аднаго боку вуліцы
на другі
і робяцца мастамі для нябачных радасяў

і тэлефон згубіла не я
гэта мужчыны страцілі свае галасы
і схаваліся ў срэбныя скарбонкі нібыта
ў панцыр

засталася адна толькі музыка

музыка што яскравай стужкай-хвастом
уздымаецца за паветраным шарам
і разам з ім адлятае за даляглад

я жыў у далонях гэтага імгнення
бо скончыліся дні і скончыліся ночы

і нават калі мне мільёны гадоў і ўва мне
мільёны гарадоў

знаёмых да апошняй драбніцы
і зусім невядомых

і нават калі каханне яшчэ не прычына
каб адмовіцца ад саміх сябе
хоць адсутнасць кахання яшчэ
не прычына

каб адмовіцца ад саміх сябе
хоць нішто не прычына
людзі ўсё роўна працягваюць сябе забіваць

а калі ўсё ж такі надыходзіць раніца
то такая раніца як міласэрнасць

дзе шукаць твоей водар
іланг-іланг

***

раскладаючы словы на літары
структуру на яе кампаненты
да якой адсутнасці можна дайсці
блакітнай ружовай
а можа залатай

кветка гарбаты
раскрыецца ў кіпені
і калыхаючыся ў вадзе
праспявае песню
быццам птушка на цернях

функцыянаванне свету залежыць
выключна ад гэтай песні
гэтаксамма як і ад крылляў матыля
бо ўсё астатняе
толькі словы

***

Раптоўна спыніцца.
Упасці на траву ў бабуліным садзе.
Закінуць рукі на лоб
(бабуліна звычка).

Каб нічога не засталося,
толькі жнівеньскае неба і спякота.
Нічога-нічога.

Толькі ўважлівы позірк
скіраваны да аблокаў,
быццам за імі можна разгледзець

райскую браму
і святога Пятра з распрасціртымі
абдымкамі.

Толькі разгубленасць
ад несупадзення таго,
што я чакала, з тым, што адбывалася.
Толькі-толькі.

І вось калі сапраўды не засталося
больш нічога,
а сэрца здалося пустым какосавым
арэхам,
на мае пальцы села вялікая страказа —
дзіцячая мара,
тая самая, што ніколі не давалася
мне ў рукі.

Памятаеш верш
пра яе слодзяныя крыльцы?
Дык глядзі цяпер праз іх
на бясхмарныя нябёсы

і не думай,
сёння зараз тут і цяпер
не думай,
дазволь сабе такую раскошу — не думаць.

Бо ў гэты самы момант
нехта іншы думае пра цябе.

І гэта — адказ.

***

Хто сказаў «маўчанне»?
Сапраўднае золата — слова.
Вось я і раблюся ашчаднай.

Архіў

Рэльефы падзіваў на мяккім асфальце
перадвячэрнім часам нагадваюць
аб тых, хто прайшоў па горадзе,
запоўненым невядомымі пахамі
відавочна іншаземнага паходжання.
Ты не пазнаеш болей гораду —
о, гэтыя бясконцыя змены!
Цікава, а ці пазнаю я цябе?

▶ АПАВЯДАННІ

ВАЙНА З ДЗЬ МУХАЎЦАМІ

Павал КАСЬЦЮКЕВІЧ

Зборная Беларусі па негалоўных відах спорту

Сёння — лапта, заўтра — кёрлінг. Там, у алімпійскім камітэце, палічылі, што трэніровачныя базы і спартоўцы па ўсіх відах — немэтазгодна. Крыкет, пола, даміно, гарадкі. Так, шчыра праўда: для начальнікаў краіны месца на г'едэстале — не раўну ючы пераможны бліцкрыг супраць Малдовы, аднак як мудра пастанавіў камітэт, для ўсіх гэтых нязначных відаў адной каманды — у самы раз.

Мы — зборная Рэспублікі Беларусь па негалоўных відах спорту. Адна каманда, адзін трэнер, адна халера: кракет ці чукбол. Выязная спортбрыгада. 20–25 плячыстых на жывот і касцістых на язык барбудас, з фіналам еўрабачання замест зякуляцыі, гаражным саксам з «аўдзюшкай» замест выходных. Спартовыя рознаробчыя, мы ніколі не ведаем, што будзе сёння.

— Тэк, зборнічкі, разабралі па клюшцы і ақвалангу — і марш у аўтобус: сёння на Цянцзы чэмпіянат свету па падводным хакеі.

— А канькі?

— Начорта?

— Ну, дык хакей усё ж...

— Так, канькі... Дай гляну...

Неа, у правілах канькоў няма: даеш нырца з чыгуннай клюшкай і закідаеш алюмініевую шайбу (Госпадзе, хто гэтыя гульні прыдумляе?) у пльвучую браму...

— Лёнчык плаваць не ўмее.

— Заўтра ён будзе збіты і пазбыты заробку невядомым мужчынам перадпенсійных гадоў у чорнай масцы і трэніках нацыянальных колераў.

— Лёнчык па паскораным курсе ўжо навучыўся... А па гэтым, падводным, мы якое месца ў сусветным рэйтынгу?

— Якая вам розніца? 154-ае. Галоўнае, хлопцы, я тут глянуў, выйсіці з падгрупы: разбамбіць абсалютных хакейных аматараў — сахарцаў. Зацяць дыхалку — але адужаць нічыюку з крэпкім сярэднячком Ватыканам.

А гранды — кубінцы — лічы, у нашай торбе: тыдзень таму іх першы склад «негалоўкі» разам з клюшкамі, шайбамі і пльвучымі брамамі — для балласту — па дне акіяна ў Фларыду рвануў. З імі можна змагацца: памятаеце, мы аж чатыры галы ім забілі, калі гулялі ў баскетбол. Усё, до трындоліць — марш у аўтобус!

Гэта Францавіч. Два гады да пенсіі. Галоўны трэнер зборнай Беларусі па негалоўных відах спорту. Колісь масажор у моладзевай зборнай па сапраўдным хакеі. Што ў яго ад мінулага — дык гэта

памасажаваць цябе па рэбрах і хрыбціне, а потым спрытна накласці шыну з клюшак і ўмела патэлефанаваць у «хуткую». Што ад будучыні — дык нашае ўсё.

— Сёння, хлопцы, не дамо пудла: усё ж спарборніцтва па нашым нацыянальным відзе спорту...

— Скокі з шэстам праз балота? Спартовае жабраванне?

— Акадэмічны перагон іншамарак. Першынство Еўропы. Суперфінал: мы і літоўцы. Кожнаму выдаецца па сто еўра і стратэгічная мапа Нямеччыны.

— Па сто?

— Узарылі, па пяцьдзесят.

— Лёнчык кіраваць не ўмее.

— Хай прыгоніць матацыкл для майго ўнука. Толькі не «мінскач». «Мінскач» з Нямеччыны — не па-спартоваму. А па дарозе ўдарыць па прыўкрасных польскіх гарадках.

— Па польскіх гарадках? І «шэнгенку» дадуць? Супер, Лёнчык кажа, што ўжо ўзяў экстранныя курсы па кіраванні.

— Цудоўна, але Лёнчык зараз са здзіўленнем высветліць, што польскія гарадкі — гэта такі спорт. На чэмпіянаце свету вы там сярод галоўных прэтэндэнтаў. Бо адзіныя ўдзельнікі. Палякі ўвогуле адмовіліся гуляць у гэта, хоць самі тыя гарадкі і вынайшлі. Польскія гарадкі — вельмі займальны від спорту: у ім нешта ад чараў гарызантальнага скалазання і троху — ад прывабаў унітазакідання. Вам дастаткова толькі прыбыць у Гродна, які адзіны ва ўсім свеце не адмовіся праводзіць гэтае спартовае мерапрыемства, і проста атрымаць там кубак. І, дарэчы, трафей застаецца ў вас навечна, бо стваральнікі гульні парываліся пераплавіць той кубак на алюмініевыя чэшкі і закапаць у зямлю. Іх урад ужо вылучыў два мільёны золотых на спіранне гэтага віду спорту з калектыўнай памяці і гістарычных крыніцаў. Сённяшнім капітанам зборнай прызначаю Лёнчыка — у яго апошні працоўны дзень.

Увечары мы, чэмпіёны свету па польскіх гарадках, ачумелья ад двайной змены, у рыгалаўцы на ўскрайку Горадні святкуем праводзіны Лёнчыка:

— Лёнчык, дык што за новая праца?

— Хлопцы, я цяпер легіянер.

— Клас: зайздросцім, але шчыра. Куды, у прафесіянальнае?

— Не, дваініком да Бен Ладэна. Усё як мае быць: поўны сацыяльна-пакет, дваццаць восем дзён адпачынку на год, медстрахоўка і бясплатныя масты і каронкі.

— Лёна, якія масты, якія каронкі?! Там пасля аднаго працягання будзеш рэбры жалезнымі скобамі змацоўваць!

— Не трэба Лёнчыка мець за ідыёта — у кантракце ўсё прапісана: ніякай ваеншчыны. Бэна я замяняю толькі на парадак-нарадах, ну, максімум — на негалоўных тэлеваротах з пагрозамі чалавецтву.

Дарэчы, пра чалавецтва: яго ашчасцілі дзвюма зборнымі Беларусі па негалоўных відах спорту. Першая зборная — для гульні на выездзе. Гатэлі, еўрасучасныя і агні вялікіх гарадоў. Мы не яна.

Мы зборная Беларусі па негалоўных відах спорту для хатніх гульні. Стылая дзвюхпакаёўка разам з ці то жонкай, ці то пещчай, з якой суткі за двое, і агні канфоркі.

— Патрабуецца дзевяць цягавітых беларусаў для фіналу еўралігі па класічных баданнях з танкам.

— Францавіч, не губі!

— Спакуха, хлопцы. Як там у паэзіі: «Беларусу — чалавеку і трактару»? Запыт перанакіравалі на МТЗ — хай чухаюць патыліцу яны. Але цяпер смехі набок: у Гішпаніі — чэмпіянат свету па бою быкоў, ад нашай краіны трэба два тарэадоры.

— Я не магу — у мяне месячныя.

— Хлопцы, не выдурняйцеся, тут жа галоўнае не перамога, а ўдзел. Чыста для птушаккі: пастаялі трохі на арэне, папрырочалі быка. А я за гэта зверху падчас паездкі дазволю не трымацца спартовага рэжыму: гішпанскае чарніла за мой кошт. Толькі перад карыдай просьба на грудзі не браць, а то будзе, як у мінулы раз, калі зборная Украіны праходзіла ўсю карыду на рагах. Дык што, хто едзе?

— Я не магу: у мяне, гэта, прабабуля пры смерці, на Чыжоўскіх могілках ляжыць.

— Паўтараю: Гішпанія — два чалавекі, давозка чалавека туды і транспарціроўка цела назад за кошт дзяржавы. Валік, ты як?

— Мяне няма.

— Паўтараю, падлы: Гішпанія — два труп... чалавекі — усё ўключана!

— Францавіч, у нас жа ёсць «замежка»...

— Зборная Беларусі па негалоўных відах для выязных гульні не зможа паехаць у Гішпанію: яны ў Штатах у французскім рэстаране атруціліся кальмарным соусам на кубку свету па спартыўным шопінгу.

— Курвы!

— Хто сказаў «курвы»? Сашуня і Генік? Выдатна — нецэнзуршчына прыраўноўваецца да паднятай рукі. Значыць, вы абодва — марш у гішпанскае консульства па візы, астатня — збіраемся ў Раўбічы: заўтра — адкрыццё чэмпіянату Еўразіі па скачках з трампліна на вярблюдзе. Паказальны выступ.

— Слухай, Францавіч, як жа гэта магчыма — скочыць з трампліна на вярблюдзе?

— Ну, а як жа гэта можа быць немагчымым? Спярша вярблюда крыху прыструніў, ага, так, спусціўся да самага трампліна, раўнавагу трымаець, нервы — у кулаку, і так сабе няспешна, далікатна, раўнамерна, па-нашаму бачком так трохі, крок-скок — і паляцеў...

— Францавіч, ты монстр!

***

Як нараджаецца галоўны герой? І ўвогуле — ці магчымы такі зорка-суперстар, новы-незацяганы, непракручаны праз мясарубку стагоддзя XX і вір яго напалмавых вечарынак? Наўрад. Тут жа патрэбны чалавечышча, чыя прага выжыць была б машабнейшая за чэмпіянат Галактыкі па лыжных гонках на асфальце. Тут трэба звяруга, якога падчас выпрабаванняў торкае не менш за фіналіста спарборніцтваў па сумо на сланых. Які здолеў узяць усё гэта і, нахрэн перакуліўшы, здзейсніць першую беларускую рэвалюцыю. Тут і цяпер.

І вось, бачце: у шатні для тарэадораў два члены «негалоўкі», гэтыя нашыя эрбэшныя прэтэндэнты ў героі — Генік і Сашуня, за дзесяць хвілінаў да свайго глядытарскага выхаду. А праўдападобней ужо адзін Генік, бо сапраўдны герой нараджаецца адно на самоце, так што Сашуня некалькі выкруціўся і застаўся ўдома...

Дык вось — Генік цяпер у шатні, дзе шафкі-слупкі як гарызанталь-

ны груз-200 з трупамі ўсіх гэтых няўдах, якія былі да апошняга свайго бою перакананыя, што нарадзіліся з богавай барадой у правіцы, і па-дзіцячы верылі, што адораны найвышэйшымі блатам, які ёсць на небе, хай свяціцца імя яго. І перабывае наш прэтэндэнт у паўпрытомным стане пасярод паху змытай хлоркай крыві, няясна: людской ці бычынай — гэтак, на самоце, пакінуты паразважаць, што за гульня такая — гэтая карыда, і як з яе выкараскацца. Бо што б вам ні казалі настаўнікі ў школе камікадзэ, ацалеласць — адзіная необходимая ўмова для існавання ўсіх сапраўдных герояў. І яшчэ ў дадатак наш прэтэндэнт прыгадвае, што ўсе тарэадоры, нават мёртвыя, былі прыроджанымі гішпанцамі і нухалі бычыную мачу з дзетсаду. А ён жа, Генік Качуня — дзіця балотаў і прапіскі: што ўвогуле ён можа цяміць у баі быкоў?

Або не, ведаеце, не. Ён не ў шатні. Ступакі Геніка, прэтэндэнта ў супермэны, ужо парушылі роўнядзь пяску тарэадорскай арэны, а наўкола, злепленая ў адзін няўежны камяк, — палатно з пустых глядацкіх твараў. Перад Генікам — бык. За чырванаватай таніроўкай бычыных вачэй — капітанская рубка з нелюдзем, пазбаўленым літасці і мазгоў. Вось тут, сярод персанальнага халакосту і поўнага капца, як сцвярджаецца, і павінен нарадзіцца сапраўдны герой.

Ці ніхера не павінны, бо той Генік — гэта я! О, Божа, які кашмар! Ааааа!

Арэна, бык, я. Адчуваю, што жыцця маю секунд сем-восем. Яшчэ трохі — і шал гідкай плёкэй залепіць вочы. Зацпыклены ў сучасную паўтаралку: «Мама-што-я-тут-раблю-мама?». Пацею як снегавік у фрыгурыцы.

І вось на 3.54 секунды свайго васьмісекундавага існавання, за колькі імгненняў да смерцяннаснага рыўка, ЯГО рыўка на МЯНЕ, даю крок уперад і ніцма валюся перад быком у глухой паганскай малітве. Залаты цялок, садом і гамора — што заўгодна, абы жыць! А па калашынах бяжыць хвала гарачыні.

І тут бляск бычынага вока робіцца бялейшы. Гэта ўжо не крываваы Марс — гэта нязырка бліскаўка Альдэбаран, мяшанка срэбра і ртуці, бель праўдзівага золата, адначасе лагодны і сяпучы гузік. І дыхавіны голас:

— Ну, што, Вадаліў, напусціў ужо ў порткі?..

Бачу — пашча быка ненатуральна, але старанна растульваецца і сашчапляецца, вымаўляючы людскія словы. Ён дадае:

— Нашто ж так пераймацца? Нашто, Вадаліве, твае турботы і неспакой, твая крывіда і слёзы? Ты што, не ведаеш, смаркач, што літаральна ўсе мы зроблены з зор?

Я скручваю голаў і бачу, што мая левая рука некалькі разоў адлучаецца ад пляча і імкліва ляціць у неба. Шматкроць расце і шпарка аддаляецца ў адначасе. Разумею, што ніколі яе больш не пабачу, нават калі буду брысці па яе ў патрэбным кірунку ўсё жыццё. Правая рука таксама адлятаецца, але крыху пад іншым вуглом. І

▶ СУМЕЖЖА

ПЭЎНАЯ ПОЎНАСЦЬ

(У ПОШУКАХ ВЫХАДУ ДА МОРА)

Больш як тысячагадовы Гданьск шануе памяць пра герояў Вестэрпляцэ, сярод якіх былі і нашыя суайчыннікі. Гэты горад — своеасаблівая сталіца «Салідарнасці». Сёння ён — цэнтр гарадской агламерацыі Труймьяста (з Гдыняй і Сопатам), дзе часта праводзяцца беларускія імпрэзы. У Гданьску існуе генеральнае консульства Рэспублікі Беларусь, з 1992 года — беларускае культурна-асветнае таварыства «Хатка».

Варта адзначыць, што з амаль паўмільённага насельніцтва горада выгукваюцца жыхары з беларускімі эрытрацытамі (мэр Павел Адамовіч і інш.) Ужо друкаваліся ў дадатку «Літаратурная Беларусь» вершы Эвы Панізінік у маіх перакладах з польскай мовы. Згадвалася, што бацькі Эвы пераехалі ў Польшчу з Мёрскага раёна (Віцебшчына) у 1957 годзе.

Пачаўся прыём заяў для навучання ў Гданьскім Беларускам ліцэі. Каля 80 вучняў стануць новымі сябрамі Гданьска.

Акрамя Эвы Панізінік я знайшоў яшчэ аднаго творцу, які хоча «прытуліцца» да беларускага слова. Войцэх Борас нарадзіўся 10 красавіка 1973 года ў Гданьску. Быў стваральнікам Паэтычнай ініцыятывы «альманах», вядучым літаратурнай перадачы на радыё «Эска Норд». З 2009 года ўзначальвае аддзел паэзіі ў часопісе «Бліза», супрацоўнічае з часопісам «Аўтограф». Друкуецца ў розных прэстыжных анталогіях. Выдаў зборнікі вершаў «Горны нерэаліт» (1997), «Яснае і Поўнае» (2003), «Кепскія намеры» (2008). Яго тэксты перакладзены на нямецкую, чэшскую, англійскую мовы. І сённяшняя публікацыя папаўняе яго глабалізацыйны рээстр. Тым самым ставіць новыя пункціры ў нашых пошуках выхаду да мора.

Сяргей Панізінік

ЛЮДЗІ І ПРАЎДА

Войцэх БОРАС

Пан Борас прыкідваецца эрудытам аглядаючы звабныя лыткі

Панове Бадлер і Пасядла
крэмзали пра католу
напэўна!

лашчымся — калі маем ахвоту
ямо мышэй без разбору
можна нас улагодзіць шыкоўнай шынкай
пасля чаго — з пажадаю ачмурыць
мурлыкаем ля кабетак
водзім пыскай па смочках
прыгравалючы у прытворстве
а ў сне прыдушваем як Дзэдэмонаў

з ненасыці вяртаемся
заўжэды на чатырох лапках
і несучы скурчаны агонь цынічны
дамагаемся каб дзень такі
абзываць Вялікім

ёсць толькі тыя што языком мянташым
даўкія метады бутэлек
халоднае чаўканне хімераў
скрыжаваныя карсеты гольфаў
з роздумам пазначаем тэрыторыю
пенсіянер Бог авіставае нас —
не хочам вяртацца

7.02.2001

Кольца і крыжык

Срэбны крыжык на шыі акрайчык
цярпення
які мне мама Марыяна не хацела купляць
каб няшчасце не пераходзіла з матчыных рук

Залаты Крыж Заслугі партоваму
зваршчыку
для майго бацькі Яна
са шчарбінкамі ў ззяні чырвонай эмалі

павучок крыжыка на кійку
набожнай пілігрымкі
між арэляў пранесены
дэманічны пострах пяцігадовых дзяўчынак

7.4.1998

Рукапіс

Штольня задумаў і боязі
найглыбейшая ўначы
сапсутая клавиатура для стварэння ілжы
спускае дух

такая пустэча толькі на Заспе
пасля імшы рымскага папы
нібыта з усіх пацуціяў
згрудзіўся счарнелы скрыль

18.3.1999

***

Леху Ландэцкаму

Ліхтары тут у памерклым бляску
косці пакідаюць надта доўгія цені
бетон зарастае змрочнасцю
у распятым прарэху прасторы
мрояцца людзі і Праўда
сябар вымае сваё пасведчанне
я тлумачу — Анна гэта і ёсць Марыя

шаленцы — вольна зубцім словы
дзякуючы каторым няма айчыны

святы алей міра
на руках арыбіскупа ад маладых клерыкаў

пад прамым вуглом скрыжаванні вуліц
дзе бачна пэўнасць ад зырккіх свяцільняў
там спыняюцца людзі з вераю ў Прышэсце

крыж партызанскі за чытанне вершаў
у правінцыйных дамах культуры

боль у крыжы ад менструацыі
знаны толькі з легендаў ды хатніх
паданняў

у тэлевізіі перакрыжаваны
агонь пытанняў Монікі Алейнік

28 печашнае — павольнае прытупленне
у кожнай крыжаванцы можна штосьці
выйграць

хо ту — крычыць Юльця
цягне мяне за палец
обі обі (значыць — адчыні)
адкрываю Стары Сшытак з шыфрам
Малявака Пісака

бяжыць уло з маёй рукі
з нявіннай усмешкай малюе
ко ко

19.04.2002

The Doors

Маю шрамы на сэрцы,
і іх ухарошваю смуткам.
Не выстаўляю рогі ў супярэчных
абставінах.

Крэслію і крыўды. Так мяне ўзгадвалі,
каб запамінаў Цукерачку.
І гэта адзіны Шлях.

Памятай — і Ты не адсюль.
А пуцявіна, закладзеная праз мяне,
ніколі не будзе прастай.

1.04.2008

Накцюрн

Дажджлівая ноч прымушае зацяцца
Каб зноў абудзіцца ў тым жа закутку
з целам, якое пазнаць немагчыма:
выслізвае з рук на змакрэлых прыступках.
Адчай намякае, каб з ім расквітацца.

Яшчэ ноч дажджоў — і не страшны патап.

10.06.2010

Пераклад з польскай мовы
Сяргей Панізінік

19 (11)

ЧЫТАЛЬНЯ

▶ ФРАГМЕНТЫ

ЛЕПШ БЫЦЬ МЁРТВЫМ,
ЧЫМ ВІЗАНТЫЙЦАМ

Пра што кніга «Лепш быць мёртвым, чым візантыйцам»? У ёй я паспрабаваў адказаць на пытанні, як уладкавана нашая візантыйская цывілізацыя, як уладкавана заходняя, чаму заходняя квітнее, а нашая відавочна вымірае. Даў і свой варыянт адказу на старое пытанне: як жа нам жыць далей? Вельмі проста: станавіцца часткай Захаду, таму што альтэрнатывы заходняй цывілізацыі няма — яна хрысціянская. Калі вы спытаеце: а якая ж тады цывілізацыя візантыйская? Адкажу: варварская...

Чалавека, падобнага нашаму, спараджае цывілізацыя варварская. У выніку ён да поту працуе, але пладоў працы не бачыць, ён хоча любіць, але выбудоўвае адносіны так, што пажынае нянавісьць, ён хацеў бы сябраваць з суседзямі, але ідзе на іх з сякерай ці бутэлькай.

За ўсё трэба плаціць, ці не праўда? Русь стала ахвярай сваёй геаграфічнай велічы. Бо русічу заўсёды было прасцей уцякаць ад свайго начальства на ўсход, чым выбудоўваць з цэнтрам (іншымі русічамі) адносіны на базе Пісанна. А вось еўрапейцам, абмежаваным натуральнымі межамі, бегчы было няма куды, таму ім даводзілася займацца ўдасканаленнем сваіх сацыяльных адносін. У выніку Русь стала велізарнай, не прыстасаванай да жыцця і зусім варварскай дзяржавай; дзяржавы Заходняй Еўропы засталіся карлікавымі, але гарады іх цяпер вылізаныя, сацыяльны клімат спрыяльны, а духоўны складнік цалкам хрысціянскі.

Пакуль поўныя расійскія нетры, з голаду Расія не памрэ. Але як выжываць Беларусь, якая не мае магчымасці паразітаваць на распродажы рэсурсаў? Беларусь не здолее выжыць з псіхалогіяй сабакі на сене. Беларусам трэба навучыцца звышпрадукцыйна, як шведы і фіны, працаваць. Дзеля гэтага на пачатку ёй давядзецца грунтоўна разабрацца ў тым, што ж уяўляе з сябе наваколны свет, што такое Усход, што такое Захад? І зрабіць правільны выбар свайго далейшага цывілізацыйнага шляху.

Аўтар

Ігар ТУМАШ

...Я сядзеў на снезе каля сцяны Чырвонага касцёла, падцягнуўшы калені да падборка і трымаючы ледзяную снежку на бабітым пераносі. (Так ужо атрымалася, што не ля рэстарана, не ля біяпрыбіральні. Пад сцяной культавага будынка, перапрошваю, сядзеў.) Увогуле, вынесла мяне спецназам да касцёла, нібы пластыкавую бутэльку хвалюю. Ну і прыціснула да касцёльнай сцяны. Магло і размазаць. Не выбраў я месца адмыслова, для большага пафасу...

Кроў з носу ўжо не хвастала, але нязручнасць ўсё яшчэ прычыняла. Трэба прызнаць, што спецназ нездарма еў тушонку, набытую за мае ў тым ліку падаткі — бо заўсёды скрупулёзна да капейкі плаціў. Як гэта спрытна спецназавец мяне — палкай па носе, а! Што і казаць, беларускі Рэмба, падумаў я, змяняючы снежку на пераносі, цалкам без усякай злосці, бо настрой быў пераможны і радасны: мы — перамаглі!

Крывавае сцэны, сведкай якіх я стаў, увялі мяне ў стан шоку. Зрок, слых... абвастраліся да нейкай звярынай ступені. Было адчуванне, быццам удзельнічаю ў батальнай масоўцы нейкіх кіназдымак. Змяшаліся ў кучу коні, людзі... Удар па носе вярнуў адчуванне рэальнасці. Цяпер апішу сцэну, дзеля якой варта пайсці на Пляц.

Перада мною апынулася пажылая, добра за шэсцьдзясят, нізенькая жанчына. З высокім сцягам у руках. Гэтакая тыповая менская пенсіянерка-хатняя гаспадыня, кандыдат у майстры па праглядзе тэлесерыялаў, майстар па піражках, зямны анёл-ахоўнік уласных унукаў. Яна стала перад шэрагам спецназа. І — відавочна не збіралася сыходзіць.

Сцяг у руках лунае. Акуляры на носе з таўшчэзнымі «сляпымі»

шкельцамі. На сэрцы, напэўна, сляды ішэмічнай хваробы, рубцы ад інфарктаў, фанатычная любоў да ўнукаў і... атрымліваецца, любоў да дэмакратыі?! Здайся, вораг, замры і ляж! Мы табе піражкоў, гэта самае, не дамо! Нават не прасі, вырадак!

— Дзякуй, Гасподзь, за такіх людзей! — Умею любаватца прыгажосцю чалавечых жэстаў і знаю ў іх толк. Як вернік, ведаю, Каго ўганараваш за гэтыя жэсты хвалай. Таму часта ўспамінаю гэтую жанчыну.

Пляц наогул стаў для мяне ў плане жэстаў сучасным Кландайкам. Ведаецца, калі бачыш, як адзін чалавек захінае сабою іншага, калі збіты крычыць пырскамі крыві: «Жыве Беларусь»... Гэта прыгажосць, якая дае сілу жыць далей у лайне самадзяржаў. І спадзявацца.

Я зразумеў, што і спецназ гэтую жанчыну, нібы слуп, не абміне... За сцяг заплочыць яна дарагі кошт. Я схопіў жанчыну за рукаў і выцягнуў з небяспечнай зоны.

Праз нейкі час з гэтай жанчынай зноў перасёкся. Побач з касцёлам усталяваная арка з «чарнобыльскім званом». За маёю спіной хтосьці стаў званіць. Азірнуўся — у ролі звана выступіла сцяганоска! Ратуеш яе,разумееш, для ўнукаў... Няўрымслівая! Звон гучаў набатна. Дон-дон-дон — разлівалася па ўсім Пляц, ствараючы атмасферу гістарычнай трагедыі...

Паклон усім беларускім жанчынам, якія выйшлі на Пляц.

Пад касцёлам адседжваўся я, мусіць, хвілін сорак. Пакуль кроў не сунялася. Сядзеў і атрымліваў асалоду ад бягучага моманта: а ўсё ж — перамаглі! Адчуванне перамогі было выразным, але ўступала ў дысананс з карцінай разгрому мітынгу спецслужбамі. Ды — глупства карціна, трэба глядзець у карань. Тамака перама-

га! Мы перамаглі ўласнае рабства — таму што выйшлі на Пляц, каб сказаць «не» ўчарашняму богу...

Я заўважыў нейкае ажыўленне ля кафэ «Сёмае неба». Нешта зноў насыпае? Падняўся, спёр снегам кроў на куртцы і падаўся да групы маладых хлапцоў.

Яны абмяркоўвалі нейкі план, разабрацца ў якім я не паспеў. Бо на нас наляцела група спецназаўцаў. І адціснула ў кут паміж пляцам і праспектам. У выніку мяне і яшчэ некалькіх маладзёнаў літаральна ўбілі дубінкамі ў гасцініцу «Мінск».

Наогул жа спецназу мы сто гадоў не былі патрэбныя. Бо мэтанакіравана заганялі яны ў гасцініцу групу замежных журналістаў, што апынулася побач з намі...

Спецназаўцы стаялі не толькі на выхадзе, але таксама «пасвілі» акно туалета на першым паверсе, і я змог выбрацца з гасцініцы толькі ў палове першай начы. Пастановачную валтузню перад Домам урада можна было здымаць з вокнаў гасцініцы, якія выходзяць на пляц. Можна было з даху. Калі б я быў акрэдытаваным журналістам... Але заходнія журналісты адмысловага гарэння не выяўлялі. Перагаворваліся: ну калі ж у гэтай краіне пройдуць нармальныя выбары?

Раніцай перш за ўсё ўлучыў скрыню — дзяржаўны канал. Бо адбыўся чарговы пераварот, што будучы казаць?.. Белая звалі чорным, чорнае белым і пухнатым... Абаранілі яны. Што абаранілі? Ні завошта не здагадацца. «Выбар народа» абаранілі! Вось што... На пляц Незалежнасці памкнулася некалькі сотняў п'яных маладых людзей, якія ўчынілі пагром... Падбухторшчыкі (ага, кандыдаты ў прэзідэнты) ізаліваныя. Вядзецца следства.

Вядома, утрырую. Але мне было так добра душой на Пляцы,

што тут у выніку звароту ў звычайнае мёртвае душэўнае асяроддзе — стала дрэнна. Можна, вядома, гэта і стрэс мяне дагнаў. Але я не хацеў вяртацца ў час «да Пляца». Катэгарычна не захацеў!

Я дастаў з антрэсоляў цяжкі аксамітны савецкі сцяг з вышпатымі гербам, Ленінам і з жоўтымі махрамі. З 92 года захоўваў, мяркуючы выхваляцца ім перад званамі або падарыць, прадаць замежнікам. Купіў за савецкія яшчэ грошы перад тым, як памяняліся на «зайцаў». За 180 аж рублёў — месячную зарплату. Папершае, усё роўна грошы гарэлі і маглі знікнуць, з прылаўкаў змяталі ўсё. Па-другое, я думаў, што сцяг стане рарытэтам, музейнай рэліквіяй.

Ну няўжо мог хто-небудзь выказаць здагадку, што на вяршыні ўлады людзі стануць аднаўляць ненавісны, пагарджаны ўсімі Савок. Што будучы праштурхоўваць рэабілітацыю найгалоўнейшага ў сусветнай гісторыі чалавеканенавісніка Сталіна! Што пачнуць апраўдваць рэпрэсіі 50 мільёнаў людзей! (Што ў рэабілітацыю замест сэрца?) Што адновяць культ пагарджанага самадзяржаўя. Што, выкарыстоўваючы натуральную цягу людзей да Неба, падсунуць ім «духоўны абкам» РПЦ. Нарэшце, што гэтыя людзі будучы рэканструяваць самадзяржаўны лад і прымяраць кароны ў XXI стагоддзі.

І я стаў рваць сцяг на часткі. Ані не састарэлы на антрэсолях аксаміт падаваўся з цяжкасцю. Падумаў, што будзе я палітыкам, то заняў бы сцэну на відэа. Але я дзёр сцяг не на публіку, дзёр для сябе, на сабе, у сабе. Не будзе, не будзе па-вашаму, мармытаў я. Майго вяртання — не будзе! Не дачакаеся!

А яшчэ я падумаў, што ў сталінскі час мяне б без лішніх разглядаў паставілі да сценкі.

— Лепш быць мёртвым, чым візантыйцам, — прашаптаў я. Чаму?

Што для мяне Візантыя, візантызм?

Па-першае, гэта сакралізацыя любой, хай нават самай нікчэмнай, вярхоўнай улады. Савецкія кіраўнікі, Ленін і Сталін былі багамі? Імператар Мікалай быў богам? Нашым Бацькам можа быць толькі Ісус Хрыстос! Усё! Астатнія — прыйшоў-сыйшоў, называецца. Падзяка, калі ласка. Але — аніякіх каронаў!

Па-другое, гэта падладжванне ўсяго жыцця грамадства, усіх яе інстытутаў пад пэўную сакралізацыю. У выніку — вядома ж, перакос: усе інстытуты пакутуюць, усе прыгнечаныя і дэфармаваныя.

Ну а якія інстытуты мае грамадства? №1 — гэта інстытут шлюбу. Таму што, як справядліва адзначаў класік марксізму-ленінізму, сям'я — гэта ячэйка грамадства. Грамадства, нібы вулей з сотаў, складаецца з ячэек. Такім чынам, здароўе інстытута шлюбу ёсць здароўе грамадства, ці не праўда? Паталогія візантыйскага шлюбу ёсць для нас нечым натуральным. Здады, прыгнёт, рабства, гвалт...

Інстытут міжасобных адносін ідзе следам. Бо мы не толькі з жонкамі сваімі маем зносіны. Аб стане здароўя гэтага інстытута красамоўна сведчыць той факт, што практычна кожны арыштаваны ў гады вялікага тэрору 1930-х даваў паказанні на людзей з кола сваіх знаёмых. Сяброўства — святое пачуццё? Мы не ведаем, што такое сяброўства.

Не варта забываць пра інстытут сацыяльных адносін. Сакралізацыя ўлады цягне за сабой такія адносіны паміж сацыяльнымі класамі, што ўзнікаюць перадумовы для здзяйснення рэвалюцыйнага накіравання той, што была ў кастрычніку 1917-га. Цяпер грамадства падзелена на два класы: на клас чыноўнікаў і бізнэсманаў дыктатара і на клас прыгнечаных. Прыналежнасць да лобовага з класаў душы ж відавочна не акультурвае. Ужо ці не лепш быць мёртвым? (У тым жа духу бачацца і ўсе астатнія грамадскія інстытуты. І ў кожным над уваходам — партрэт у залатой рамачцы.)

Сакралізацыя вярхоўнай улады патрабуе апоры на нейкі духоўны аўтарытэт. Неабходная духоўная структура ствараецца штучна. У нас гэта — праваслаўе і балшавізм. (Да прыкладу, у канфуцыянскай Паўночнай Карэі гэта чучэ і камунізм.) Калі глядзець праўдзе ў вочы, то варта сапраўды прызнаць, што часта РПЦ Маскоўскага патрыярхата з'яўлялася ідэалагічнай мыліцай самадзяржаўя і духоўным жандарам насельніцтва імперыі. Таму... ну ізноў жа атрымліваецца, што лепш быць мёртвым, чым дзіцем гэтай сумніўнай духоўнай структуры. Словам, куды не кінь, усюды клін...

А чалавек жа створаны па Божым узору і падабенству і надзелены Яго субстанцыйнай — душой. Таму ён не мае права жыць так, нібы ён усяго толькі кавалак мяса і прыслуга цара зямнога. Чалавек народжаны выключна для творэння Божых задумаў. Калі цары зямныя стануць пераключаць людзей на служэнне ім і замануцца прэтэндаваць на прызначанае Яму пакланенне... Цяжка сказаць, ці будзе ў чалавечка ХХІІ стагоддзі, але што ХХІ стане апошнім стагоддзем зямных дыктатараў — не выклікае ніякіх сумневаў.

ЛЕКТОРЫЙ

20 (12)

▶ ПОСТАЦІ

ВЯЛІКАЯ САТЫРА Ў ВЯЛІКАЙ
ЛІТАРАТУРЫ: КАНДРАТ КРАПІВА

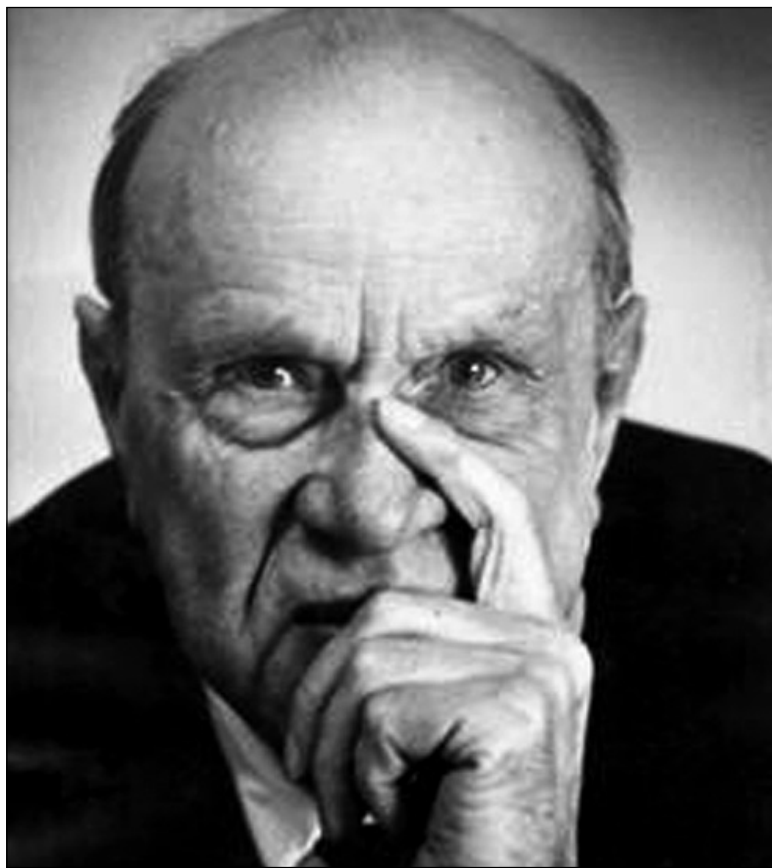
Аляксей РАГУЛЯ

Суверэнная Рэспубліка Беларусь з'яўляецца лепшым доказам жыццёвасці і мабілізуючай сілы нацыянальнага мастацтва, найперш беларускага мастацкага слова. Дзейнасная функцыя літаратуры ў справе вяртання соцыуму (гаспадарства) у стан суб'екта міжнароднага права сёння павінна быць важнейшым крытэрыем ацэнкі здабыткаў у культуры мінулых дзесяцігоддзяў.

На сучасным этапе беларускае літаратурнае мастацтва паспяхова асвойвае метадалогію і тэхналогію гісторыка-кампаратывісцкага даследавання. Аднак канцэптually падыход усё ж пераважна канструюецца ў межах тыпалогіі жанравай формы і выяўленчых сродкаў. Гэтага мала. Існуе неабходнасць разглядаць сацыяльную значымасць (культурныя сэнсы) беларускага мастацкага слова ў кантэксце сумарнага вопыту філасофска-антрапалагічнага пазнання ў цэлым. <...>

Дзеячы беларускага адраджэння імкнуліся ў эпоху татальнага абясцэнвання ўзмацніць тэа-сэнасарыя аспекты слоўнага вобраза, якія заснавальнікамі сям'ятычнага падыходу былі азначаны як інтэнсіўнальны і парадыгмальныя пласты зместу. Адначасова ў пазіі актэнт быў перанесены на аднаразовую самакаштоўнасць кожнай праявы характава. Формула Кузьмы Чорнага «рэальна шматграннасць і філасофскае адзіства» пасля тэарэтыка-публіцыстычных вопытаў Максіма Багдановіча стала абагульненнем і праграмай беларускага экзістэнцыяльнага вопыту ў першай палове ХХ ст. Гэты вопыт з'яўляецца надзейным рэсурсам у супрацьстаянні агрэсіўнаму квазіканцэптуалізму, які намагаецца сак-так прыкрыць убогасць духу дэманстрацыйнай свабоды паводзін у «постфіласофскай дзейнасці», не існуючай у культурнай прасторы ўвогуле.

Кандрат Крапіва, як і Кузьма Чорны, шмат увагі ўдзяліў тэарэтычным пытанням літаратурнага працэсу. Письменніка больш за ўсё хваляваў стан смехавой культуры, якая ў хворым грамадстве выконвае функцыі сацыяльнага лекара. Анры Бергсан у рабоце «Смех» адзначыў, што ў камедыі «трычына павінна быць у сярэдняй вобласці душы». Гэтае выказанне арыгінальнага даследчыка творчай інтуіцыі не выклікае пырчання, калі размова ідзе пра гумар. А што да тэорыі і практыкі сатыры ў беларускай літаратуры, то тут мае сілу іншая пазіцыя А. Бергсана: смешнае «звяртаецца да чыстага розуму». Талант Крапівы-сатырыка не ўкладваецца ў рамкі «нечага сярэдняга, уласцівага чалавеку

сярэдняга разбору». Дарэчы будзе адзначыць, што ў сатыры «чысты розум» плённа ўзаемадзейнічае з архетыпным комплексам калектыўнага падсвядомага, з апрыйрным нацыянальным веданнем. У крапівазнаўстве не так даўно на гэты напластаванні культуратворчага вопыту ў сатыры звярнуў увагу Сцяпан Лаўшук, намаганямі якога быў падрыхтаваны і здзейснены Збор твораў К. Крапівы (у 1997–2004 гг.). <...>

У тэорыі і ў мастацкай практыцы сатырыка К. Крапівы выразна бачыцца рух да спасціжэння эвалюцыйнай дынамікі быцця. Вырашэнне творчай задачы патрабавала ад письменніка новага спосабу тыпізацыі. Вышэйшае дасягненне сінтэзу ў сацыяльна-псіхалагічным (крытычным) рэалізме — абагульненне на ўзроўні сацыяльна-бытавых характараў ці нават тыпаў — у новым беларускім літаратурным працэсе было ўключана ў працэс фарміравання ўзбуйненых адзінак тыпізацыі: канцэптually персанажаў, канцэптually сітуацыяў і мастацкіх канцэптаў. Гэтым спосабам сінтэзу, у якім неаміфалагічнае ўзбуйненне спалучаецца з аналітычным неарэалізмам, сёння актыўна карыстаецца і філасофія. Гульня творчай фантазіі сатырыка адкрывае шлях да пазнання ісціны, непрадугледжанай афіцыйнай ідэалогіяй рэвалюцыйнага прагрэсу. Рэвалюцыйныя перавароты, папярэджае К. Крапіва, маюць два процілеглыя вектары. У рэальнай сітуацыі дваццатых гадоў письменнік убачыў пагрозу апынуцца ў прадонні, з якога шлях да чалавечага грамадства вымяраецца мільёнамі гадоў усеагульнай эвалюцыі. Такім чынам, смехатэрапія К. Крапівы прадугледжвае абавязковую фазу пераадолення трагічнай паласы ў адраджэнскім руху. Праз усю драматургію К. Крапівы праходзіць трагічны персанаж — вобраз інтэлігента-адра-

дзэнца. Шматлікія яго разнавіднасці М. Гарэцкі аб'яднаў фрэймам *задумныя*. У творах К. Крапівы задумныя паказаны ўжо на стадыі іх сацыяльнай самарэалізацыі, калі пакуты няшчаснай свядомасці на ростанях, здавалася, пераадолены ўжо назаўсёды і ў душы з'явілася *авостраная цвёрдасць* і загартаваная воля да *непераможнай дзейнасці*. Гэты працэс глыбока асэнсаваны ў псіхааналізе К. Чорнага.

Аднак жа К. Крапіва невывадкова ў пачатку 20-х гадоў учыніў «перарэгістрацыю» ў казковым і баечным беларускім бестыярыі. Былыя задумныя ў хуткім часе апынуліся ў атачэнні істот, натуре якіх больш адпавядае жыццё на ферме, чым у чалавечай грамадзе. Ужо неаднаразова даследчыкі вызначалі, што ў кіраўнічых кабінетах байкаў К. Крапівы дзейнічаюць не экзатычныя алегарычныя сланы і львы, а свойскія жывёлы: парсюкі, свіння Каравая, сабака Жук — скаціна сваёй гадоўлі. Сярод гэтых тыпажу апынуліся і шмат хто з нядаўніх задумных, энтузіястаў будаўніцтва сацыялістычнай Айчыны. Тут яны сутыкнуліся нечакана з непрадбачнымі калізіямі.

Мастацкая актуалізацыя нацыянальнага бестыярыя ў сатыры К. Крапівы была падрыхтоўкай письменніка да філасофскай інтэрпрэтацыі навейшай эпохі. Так пачынае развівацца сітуацыя татальнага спустошання, абсалютнага канца. Семантыка п'есы «Канец дружбы» (1933) сягае далёка за межы асабістых адносін Карнейчыка і Лютынскага. Былы настаўнік, а потым дзяржаўны дзеяч, Антон Лютынскі ў час раскулачвання і калектывізацыі, як і ў час грамадзянскай вайны, застаўся беларускім народным інтэлігентам, якога не змаглі зламаць ні ліквідатарская ідэалогія чырвонай бюракратыі, ні здрада сяброўству камуніста Карнейчыка (якога Лютынскі, рызыкуючы жыццём, уратаваў ад смерці), ні

здрада жонкі. Застаючыся верным *мужыцкай праўдзе*, Лютынскі незашоранымі вачыма бачыць праўду, якую ўжо не могуць і не хочучь бачыць і ведаць не толькі апаратчыкі, але і рабочая маса. Пры гэтым Лютынскі застаецца шчырым і адкрытым заўсёды і ўсюды. Ён не можа нават і падумаць, што лепшая яго вучаніца публічна яму здрадзіць, што Карнейчык, каб выгадна вылучыць сябе, стане дэмагогам. Па-рознаму былыя сябры адказваюць на пытанне, якое не дае спакою Лютынскаму: «*Скажы ты мне на шчырасці: табе не прыходзіла ў галаву такая думка: а што, калі мы не тое робім, што трэба?*». Лютынскі, «*беручы вышэй*», убачыў ісціну ў яе агольным выглядзе: улада будзе дзяржаву, у якой няма месца дружбе, шчырасці, узаемаразуменню, у якой пануе страх, а працаўнікі і сейбіты ніколі не будуць гаспадарамі сваёй нівы і павінны жыць у чаканні раскулачвання і высялення.

Па ўсім відаць, што К. Крапіва ў глыбіні душы цяжка перажываў справу з наркомом Зм. Прышчэпавым, які ствараў сялянскія культурныя гаспадаркі, за што быў двойчы асуджаны і загінуў у ГУЛАГу. Сыход у небыццё першага і другога пакаленняў гаспадароў Лютынскіх у фінале згаданай п'есы прасякнуты пафасам высокага трагічнага перажывання, уласцівага класічнай трагедыі...

Сход у фінале фармальна як бы нагадвае хор ў антычнай трагедыі. Толькі цяпер гэта хутчэй хор-навыварат: спробы падлетка нейкім чынам утрымаць кашку-выгнанніка нікога ўжо не кранаюць, а яго крык «*Бацька! Праўда, ты не абараняў кулакоў?*» патанае ў зларадасных апладысентах натоўпу. У такой сітуацыі магчымасць катарсісу поўнаасцю выключаецца, а сход, некалі народнае веча, цяпер стаў крэатурай, прыстасаванай да маніпуляцый. Падзенне ў бездань трагічнага абсурду працягваецца, толькі сход гэтага ўжо не заўважае.

К. Крапіва ў сваёй тэорыі вылучыў ролю аб'екта сатырычнага выкрыцця: «*Вялікая сатыра заўсёды мела буіныя аб'екты, найчасцей цэлыя сістэмы дзяржаўныя*». Вялікая сатыра — гэта вялікая літаратура, якая кіруецца каштоўнасцямі вялікага гуманістычнага ідэалу. Голас сатырыка — гэта кліч вялікага звону, спрадвечнага сімвала грамадзянскага гуртавання.

У творчасці беларускага сатырыка смехатэрапія стала сродкам вызвалення душы ад страху, духоўнага прасвятлення і кансалідацыі чалавечай грамады — катарсісам і ўзвышэннем. Ён ніколі не быў прыхільнікам смеху праз слёзы, не вабіў яго і Ювеналаў біч сатыры. Сутнасць метаду К. Крапівы — «*за вушка ды на сонейка*». Гэта — у ідэале. Але на справе сатырык мае справу з агрэсіўнымі *элементамі сістэмы*, якія ўмеюць «*прыстасавацца да новых форм грамадскасці і выкарыстаць гэтыя формы ў сваіх уласных інтарэсах*». У савецкай сістэме галоўныя элементы

хутка стварылі сабе гарантаваны сацыяльны статус. «*Панцыры іх службовых аўтарытэтаў часамі настолькі моцныя, што вострыя сатыры можа іх дастаць да жывога толькі з вялікай цяжкасцю і... небяспекаю*», — пісаў К. Крапіва.

Маючы справу з аўтарытэтамі ў законе, сатырык павінен быць адначасова і аналітыкам і паказаць сутнасць самога *закона* — дзяржавы, сацыяльнай сістэмы ў цэлым. Знешняе аблічча сістэмы і элементаў на яе вышэйшых паверхах у сітуацыі паскоранага тэхналагічнага прагрэсу мяняецца, але па сутнасці як аб'ект сатыры сістэма застаецца самадастатковай, імманентнай самой сабе: «*трухляціна, закаваная ў панцыр і ўзброеная да зубу*». Творчая ўстаноўка К. Крапівы прадугледжвае, такім чынам, моманты ўзаемадзейнення жанравых формаў і адмаўляе «*жанравы іавінізм*». Аб'яднанне адзіствам грамадзянскай платформы і пафасам вызвалення і ўзвышэння духу, трагедыя «Канец дружбы» і камедыя «Хто смяецца апошнім», «Мілы чалавек» і «Брама неўміручасці» з'яўляюцца своеасаблівай тэтралогіяй, структура і функцыянальна набліжанай да абразковых структур у філасофскім тэатры Я. Купалы і М. Гарэцкага і хранікальных раманных цыклаў у прозе ХХ стагоддзя. Тэтралогія К. Крапівы адлюстроўвае эвалюцыйныя формы самазахававання *размеркавальнай сістэмы і яе элементаў*. Сімваламі цэласнага комплексу агрэсіўнай трухляціны з'яўляюцца сход ударнікаў і актывістаў, кабінет Гарлахвацкага, блат-кантора Жлукты і амаль што завоблачны, але наймагутнейшы камітэт па справах неўміручасці. Мяняецца і колер ідэалагічнага покрыву: чырвоная рыторыка на тэму дружбы праз акіяны з гаротнымі працоўнымі ўсяго свету хутка зліняла і стала непатрэбнай. Ідэалагічным апраўданнем размеркавальнай сістэмы стала цэневая этыка блату. Блат-кантора вырасла да памераў дзяржавы і праглынула праект Вялікага княства Свінячага Маманта, прапанаваны палеантолагам Гарлахвацкім. Паўную эвалюцыю прайшоў і элемент: ад стадыі ўніверсальнага нарыхтоўшчыка праз комплексы Гарлахвацкага, мілага загодчыка і дэперсаналізаванага цэнтральнейшага размеркавальніка.

У гэтай гісторыі трансфармацыі зааморфных чалавекападобных элементаў у антрапаморфны, але безаблічны бестыярыі нейкім чудам выжылі і напчадкі, здавалася, ужо навекі вымараных задумных. Гісторыя іх выжывання і паўстання да сапраўднай свабоднай творчасці жыцця адлюстраваная ў гісторыі пераадолення скаванасці і даверлівай несвядомасці, у гісторыі яднання нашчадкаў хай сабе небагатых, але затое сапраўдных гаспадароў на сваёй ніве: Чарнавуса, Тулягі, Левановіча, Гудовіча, Дабрыяна. Гэта тэа, за кім пайшоў новае пакаленне беларуса-сапіенса, які пераадолеў страх і спакусы карыслівага і блізарукага прагматызму.

▶ РОЗДУМ

РАЗАНАЎ ПЕРАКЛАЎ ХЛЕБНІКАВА

Яўген БЯЛАСІН

Гэтая фраза не наводзіць на роздум адно тады, калі яе напісаць з клічнікам. Але я і не напісаў...

Кніга «З» Вяліміра Хлебнікава выйшла сёлета. Казаў пра яе... перакладчык, другога слова пакуль не знайду, падчас прэзентацыі ў Берасці ў Цэнтры імя Калесніка, графесара, які ў свой час паручыўся за выключанага з БДУ «нацыяналіста», і Алесь Разанаў змог давуцьці менавіта тут, бліжэй да сваёй малой радзімы, Сяльца, што ў Бярозаўскім раёне.

Пераклад ці перанос

Загаловак можна было б пісаць з пыгальнікам. Але ў анатацыі першай старонкі патлумачана: «кніжка-білінгва змяшчае вершы Хлебнікава на мове арыгіналу і «з», здзейсненыя Разанавым у беларускай мове».

Нямецкая мова дае шкалу ўвасаблення тэкста ў іншай мове. «Пераклад» — гэта праца, планкай для якой выстаўлена адэкватнасць тэкстаў арыгіналу і мовы, на якую перакладаюць. А ёсць яшчэ і «перанос» — гэта ўжо вальнейшая форма.

Напачатку мне думалася, што паэт Разанаў, за плячыма якога багаты досвед жыцця ў нямецкай мове і нямецкім асяродку, сваім «З» меў наўвазе менавіта зняццэ з сябе вядомага любому перакладчыку ярма моўнай нормы, — калі ты не маеш права на наватворы, прыкладам, бо перакладаны аўтар не ўжывае наватвор. Гэта значыць, паэт Разанаў хацеў больш вольных рухаў, хацеў пераносу, а не перакладу.

Хлебнікаў — надта дабрадзейная правакацыя ўбок пераносу, а не перакладу. Норма стылю Хлебнікава — вывільнутасць са шкалярскіх нормаў, — такім ён бачыць свет:

Вечер. Тени. \\\ Сени. Лени. \\\ Мы сидели, вечер пъя. \\\ В каждом глазе — бег оленя, \\\ В каждом взоре — лёт копыя. —

Змрокі. Сцені. \\\ Сцены. Сени. \\\ Зместы ўводзім мы ў суглёт. \\\ У кожным воку — бег аленя, \\\ у кожным зроку — дзіды лёт.

Не мог не ...перакласці

Разанаў не мог не перакладаць Хлебнікава так, як камертон не можа не гучаць у адказ, калі настроены на пэўную ноту. Іншая рэч, што аўтары не могуць быць ідэальнымі перакладчыкамі, бо ёсць пэўная пыха творцы, якая не можа не піхаць іх на адстойванне свайго стылю (індульгенцыя...). Перакладчык — гэта месца, ён свеціць толькі адбітым святлом. Але ёсць і спабор двух сонцаў... Дастаткова згадаць Гайнэ і Лермантава, зусім рознакаляровы аповед пра хвойку на паўночнай скале аўтара і геніяльнага паэта, у якім геній аслабіў перакладчыка настолькі, што выйшаў светлы, гладкі і бліскучы, але

Паэты-выпускнікі Берасцейскага філалагічнага факультэта: Алесь Разанаў, Мікола Пракаповіч, Алесь Каско

іншы твор, — твор-наватвор, пераствораны твор.

Менавіта аб тым і думалася, калі пачаў чытаць «З» Вяліміра Хлебнікава ў выкананні Алеся Разанава.

У гэтага аўто тры перадачы

Пры станоўчым уражанні ад кнігі прачытанае падзялілася на «адэкватнае арыгіналу», «пагоршанае» і «палепшанае». Прывяду прыклады.

Еще раз, еще раз, \\\ Я для вас \\\ Звезда. \\\ Горю моряку, взявшему \\\ Неверный угол своей ладьи... —

Яшчэ раз, яшчэ раз, \\\ Я зорка для вас. \\\ Гора мараку, што ўзяў \\\ Нятойны вугал судзіны сваёй...

Рыфмы перакладу афарбоўваюць яго ў іншы колер. А тут яшчэ наватвор «нятойны» вывернуўся ў вадзе буйной белай рыбай, падсвятліўшы срэбным бокам цёмны абшар вады і здарэння ў ім — бо хутка човен разаб'ецца.

О, рассмейтесь, смехачи! \\\ О, засмейтесь, смехачи! \\\ Что смеются смехами, что смеяются смеяльно, \\\ О, засмейтесь усмеяльно! —

Рагачыце, рагачы! \\\ Рагачыце, рагачары! \\\ Рагачварце, рагачвары! \\\ Рагатніце рагатліва з рагатнёў, рагатуны!

Пры такой збежцы наватвораў найперш прыходзіць думка пра перакладальнасць, ці наадварот, пра мову глуханых, якая лучыць людзей розных нацыянальнасцяў...

Пагодзімся, што слова «рагачы» ў сялянскіх беларусаў выклікае спарышовую асацыяцыю, — найперш з каровамі і быкамі, па-мойму. Можа, хто і пра падманутага мужа згадае, — зноў неадназначна. А вось расійскае «смехач» адназначна асацыюецца з чалавекам, які смеецца. У адрозненне ад «рагача», які тут сітуацыйны наватвор, «смехач» наватвор «стойкі». Так што гэты праграмны верш Хлебнікава па-беларуску выйшаў надта «з».

Іншым разам перакласці адэкватна насамрэч аб'ектыўна нельга з-за рознага рэсурсавага інвентару моваў. Прыкладам, гэтыя гукапісы: «Чураясь дня, царуй \\\ царой голубого вина меня — Цураючыся дня, царуй, царай блакітнага вина...»

Рэмбо (не кінасупермэн, французскі паэт) у сваім вершы «Галосныя» тонка прыкмеціў розныя сферы жыцця, на якія працуе кожны з гэтай вобмалі галосных гукаў. Пра зычныя яшчэ ніхто, здаецца, сістэмна не пісаў, — здаецца, Алесь Разанаў намаўўся зрабіць нешта падобнае, але зразумела, што «ц» гук вузкі; ён можа цурчаць, але чад ад чорнага пылання гумы не пераб'е, цыркаючы з цянюсенькай дзіцячай аблівалкі — тут трэба раскатваць ладны брызентавы рукаў. Згадаю таксама «звонкае дзе і густое чаму» беларускай мовы і магчымы масток не ад словаў — ад гукаў да нацыянальнага характару, суб'ектыўнай мадальнасці агульнага плану. Перакладаючы Хлебнікава і стылёва набліжаных паэтаў, трэба такое мець наўвазе. Прынамсі, як мне падаецца, менавіта на гэтым стыку філалогіі і культуралогіі могуць прадуктыўна працаваць навукоўцы, а перакладчыкі — пакарыстацца з таго...

На ўзроўні слоў ёсць распрацоўкі, якія могуць дазволіць больш сістэмны падыход да перакладу. Ведаючы, што лексіс беларускай мовы як больш «закансерваванага» апісальны толькі на 10 адсоткаў пры вялікім масіве базавых слоў, у той час як у расійскай мове адсотак апісальных слоў у чатыры разы большы, разумееш, чаму Разанаў зрабіў кнігу «З», і гэтым вытлумачаюцца, па-мойму, некаторыя паляпшэнні.

Але «кулялёхнуў» (пра «зінзівера») — гэта не «тарарухнуў», тут мнагавата ад кулямёта, які ў часы

Хлебнікава, можа, не быў такі актуальны (верш «Конік»). Вось у перакладзе Міколы Папекі дык засталася «тарарухнуў». Затое той напісаў пасля «О лябедзіва» «О, асвятлі!», і быў вельмі прычэпачаны аргументамі Разанава падчас кулуараў прэзентацыі ў Бярэсці, бо Разанаўскі варыянт «О зназарь» падаецца лепшым.

Удалым прыкладам лютэракавага перакладу-адбітка мне падаецца гэты:

Годы, люди и народы \\\ Убегают навсегда, \\\ Как текучая вода. \\\ В гибком зеркале природы \\\ Звезды — невод, рыбы — мы, \\\ Боги — призраки у тьме. —

Людзі, конадні, гады \\\ Уцякаюць наўсягоды, \\\ Быццам бруівіны вады. \\\ У гнуткай люстрані прыроды \\\ Зоркі — невод, мы — чароды \\\ рыбанельгі, рыбальгі, \\\ Цемры прывіды — багі.

Мяне задавальняе змена парадку рыфмаў, не задаволіла б страта колеру тэкста пры захаванні формы. Нават наяўны ў Разанаўскім тэксце наватвор не нясе новых уплываў, захоўваючы энергетычнае поле арыгіналу.

Геніяльны перакладчык той, хто можа геніяльна палепшыць арыгінал?

Мяркую, што тыя, хто прачытаў падступ Алеся Разанава да тэкстаў Хлебнікава, і тыя, хто прачытае, знайшлі або знойдуць не перастварэнні, а перанесеныя або перакладзеныя ў беларускую мову вершы, і яны знойдуць іх менавіта ў такой дысперсіі, загушчанымі вакол трох цэнтраў: захаваныя, палепшаныя, пацяпелыя. Знаходжуся на подступе да таго, каб неяк сфармуляваць уражанне адвершаў, перакладзеных Разанавым з нямецкай мовы. Цікаваць і філалагічна-філасофскія меркаванні паэта, які рэфлексуе на тэму напісаных і перакладзеных вершаў. Разанаў адзін з нямногіх беларускіх паэтаў, хто спрабуе вырабіцца з беларускага літаратурнага гэтта...

Кожная мова дастаткова вялікая, каб абслугоўваць носьбітаў ва ўсіх іхніх патрэбах. Распрацоўчыкаў некаторых асабліва «прасунутых» галінаў грамадскага жыцця нацыя наймае — або не, калі яна не адбылася. А літаратурнаму перакладчыку «адмашка» даецца ў любым выпадку, і яго бег з бар'ерамі трэба вучыцца ацэньваць ужо ў школе. Каб ацэньваць, трэба мець маштаб і жывых удзельнікаў абмеркавання, якія мелі б унутранага рэдактара, «заточанага» на тое, каб не прапускіць банальнасці. Таму мне падаецца тое, што робіць Разанаў. Нездарма ў інтэрнэт-бібліятэцы беларускай літаратуры «Камунікат» паводле дадзеных, якія госці з Беластоку агучылі на згаданай прэзентацыі ў Берасці, «палічку» Разанава адчыняюць да дзвюх тысячачу наведнікаў.

Але вось дыскурсу, нават пры тысячачу «камунікатных» прачытанняў, пакуль малавата — дыскурсу на створанае і «перанесенае» Алесем Разанавым, з ягонымі выклікамі на развагі, якія іншым разам ёсць нават вялікімі правакацыямі, з «памылкамі» аўтарскай інтуіцыўнасці, якія вымагаюць «адмылак».

▶ ПАЛІЦА

КАЗКІ СЕРЖУКА ВІТУШКІ

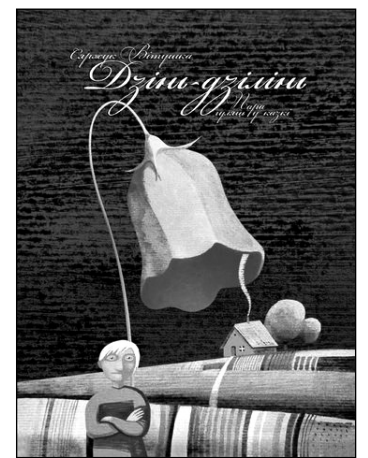
У выдавецтве Змітра Коласа пабачыла свет доўгачаканая кніжка віленчука Сержука Вітушкі «Дзінь-дзілінь: Пара гуляць у казкі!». Малюнкi да кнігі выканаў Міхал Анемпадыстаў.

Аўтар прапануе свае версіі казак паводле вядомых сюжэтаў беларускага фальклору і класічнай літаратуры. Кніга падтурхоўвае чытача пафантазіраваць і прыдумаць уласныя версіі.

Выданне разлічанае як на дзяцей, так і на дарослых.

«Насамрэч гэта ніякія не казкі-прыдумкі. Гэта чыстая праўда. Я доўгі час жыў ды працаваў у Вільні і Мінску з валокамі. І ўсе апісанья мной імёны, адрасы, рэчы і падзеі адпавядаюць рэальнасці. Так што смела бярыце гэтую кнігу як інструкцыю і рушце ў сапраўднае падарожжа», — заўважыў Сяржук Вітушка.

Prajdzisvet

▶ ПОСТАЦІ

РЫГОР ШЫРМА: СТАНАЎЛЕННЕ

Арсен ЛІС

Рыгор Раманавіч Шырма не толькі перад сваім народам і светам здолеў таленавіта, годна рэпрэзентаваць беларускую песню, але патрапіў стаць духоўным арыенцірам для творчай інтэлігенцыі. Апошняе асабліва важна ў грамадстве, кіраваным неадэкватнымі поступамі жыцця ідэалагэмамі, палітычнымі ўстаноўкамі.

Настаўнікам, пасля заканчэння Седліцкага інстытута, у Першую сусветную вайну, разам з землякамі-бежанцамі апынуўшыся ў Яраслаўлі, Шырма спрычыніўся да актуальнага грамадскага клопату.

У той час інтэлігенцыяй арганізаваліся камітэты помачы ахвярам вайны, каб у скрутных умовах выжывання масы ўцекачоў ратаваць іх ад холаду, голаду, даць абяздоленым вайною хоць нейкую духоўную патолу. Акрамя клопату пра хлеб, апратку, лекі для бежанцаў, што было ў кампетэнцыі членаў камітэта, Шырма знаходзіць свой спосаб дапамагчы людзям у нядолі, арганізуе ў 1915 годзе хор, першы свой хор.

Былі цяжкія з рэпертуарам, але малады дырыжор патрапіў знайсці для землякоў і родную песню, якая ў думках вяртала ўцекачоў-выгнанцаў да гоняў пакінутай імі праз вайну бацькаўшчыны. У клопаце аб рэпертуары можна было абaperціся на педагогаў Мінскага настаўніцкага інстытута, эвакуіраванага ў Яраслаў. Сярод іх быў і Шырмаў зямляк, гісторык Усевалад Ігнаціўскі, будучы першы прэзідэнт Беларускай акадэміі навук.

У 1922 годзе, калі Шырма разам з сям'ёю ўжо з Варонежчыны рэпатрыяваўся на малую радзіму ў Заходнюю Беларусь, што апынулася пад Польшчай, Ігнаціўскі і Некрашэвіч пранавалі застацца ў савецкім Менску. Яны яўраза арганізавалі Інстытут беларускай культуры і абяцалі працу. Шырма аднак уступіў гарачай просьбе маці вярнуцца разам у Шакуны. І быў у гэтым выбары знак лёсу: мо нешта ўгадвала ў ім матчына сэрца.

Шырму, у якога і жонка, настаўніца матэматыкі, сядзела без працы, спадзявацца на працаўладкаванне згодна прафесіі не выпадала. Калі даведаўся з абвесткі, што патрабуюцца работнікі ў лесе, пайшоў лесарубам. Кожны дзень 12 кіламетраў у Пружанскую пушчу, ускрай Белаавежы, і 12 назад было нялёгка, але мажліва. Тым часам заробак з лесапавалу аказаўся не надзейным. Ці адміністрацыя было падказана, ці сама дадумалася, што настаўнік ды яшчэ рэпатрыяваны з Савецкай Расіі можа мець непажаданы ўплыў на лесарубаў, а праз нейкі час яго звольнілі.

Тады апальны педагог з такіх жа самых беспрацоўных, як сам, настаўнікаў у іх родным мяс-

Рыгор Шырма

Р.Шырма (у цэнтры) і артысты ансамбля. Гродна, 1946 г.

тэчку Пружаны арганізуе другі свой хор. У ім пачынае падымаць беларускую народную песню, запісаўшы ад прыроднай народнай спявачкі Захвэй Хвораст добрую вязанку веснавых, купальскіх, жніўных ды восеньскіх песень, сапраўдных шэдэўраў народнага духу.

На час пярэбараў Рыгора Шырмы ў Вільню ў колішняй сталіцы старадаўняй Літвы, цяпер ваяводскім цэнтры польскай дзяржаўнасці, вельмі выяўна адчувалася беларуская прысутнасць, грамадская і культурніцкая. Не маючы апыры на дзяржаву, фактычна насуперак яе палітыцы, беларусы патрапілі рухліва самаарганізавацца.

Паслалі ў найвышэйшы орган Польскай рэспублікі сейм і сенат 14 сваіх прадстаўнікоў-дэпутатаў, якія аб'ядналіся ў Беларуска-польскі клуб і сталі рэальна, кампетэнтна адстойваць інтарэсы трохмільённага жыхарства Заходняй Беларусі. Стварылі моцны сацыяльнай і нацыянальнай праблематыкай, інфарматыўнасцю і актыўнай зваротнай сувязю з рэгіёнамі перыядычны беларускі друк, разгарнулі прадуктыўную кніжна-выдавецкую дзейнасць...

Пасяліўся Рыгор Шырма ў старажытным квартале горада, адразу за Вострай брамай, у г. зв. Базылянскіх мурах. Тут з 1919 года размясцілася Беларуска-гімназія, была праваслаўная семінарыя, Беларускі музей, закладзены Іванам Луцкевічам, Беларускае навуковае таварыства. У цэнтры, леваруч ад будынка

гімназіі, узвышаўся старажытны храм, фундаваны Канстанцінам Астрожскім на знак яго слаўтай перамогі пад Оршай. Кватэра сям'і Шырмы мясцілася ў верхнім ярусе масіўнай брамы, што вяла ў Базылянскія муры. Вокны яе глядзелі прама на гімназічны панадворак.

Напачатку Рыгор Шырма не паспеў яшчэ агледзецца ў Вільні, у новым сваім жыцці, як яго падхапіла імклівая плынь грамадаўскага руху.

Нацыянальна-вызваленчы рух пад знакам «Беларускай сялянска-работніцкай грамады» быў адным з яркіх этапаў гістарычнага поступу беларусаў да найвышэйшага ідэалу кожнага народа – стварэння ўласнай дзяржаўнасці. Час неаглядна далучаў педагога і дырыжора Шырму да актуальнай, адразу запаланіўшай душу новай грамадскай працы. Праз гады маэстру, аўтарытэтныму дзеячу беларускай музычнай культуры, Р. Шырму хараша ўспаміналася, як яны, дваццаць чалавек на чале з Максімам Бусевічам на Віленскай 12, у цэнтральным сакратарыяце Беларускай сялянска-работніцкай грамады, дзверы якога былі адчынены ад 7-ай гадзіны раніцы да 10-ай вечара, не паспявалі забяспечыць пасланцоў з усіх куткоў Заходняй Беларусі праграмай літаратурай, статутамі, выписваць членскія білеты...

Дзеля сацыяльнага і нацыянальнага ўсведамлення народа кіраўніцтва БСР Грамады перш-наперш паклапацілася пра нацыянальную асвету. Дабілася пашырэння статутнай дзейнасці Таварыства беларускай школы з Віленшчыны, як гэта было ў час заснавання гэтай культурна-грамадска-асветнай арганізацыі, да права працы яе на тэрыторыі ўсёй краіны.

Абапіраючыся на ТБШ, якое згуртавала ў сваіх нізавых і павятовых структурах тысячы адзінак актыўнай інтэлігенцыі, моладзі, дзейсна правяла акцыю барацьбы за беларускія школы. У школьны інспектарат, абсаджаны выхадцамі з карэннай Польшчы, было падарэна сотні тысяч заяў з патрабаваннем адкрыць коштам дзяржавы, згодна канстытуцыі, тысячы беларускіх школ.

У кантэксце заходнебеларускай рэчаіснасці ў выступленнях грамадаўскіх дэпутатаў, у друку паслядоўна праводзілася беларуская ідэя. Народ быў закліканы гаварыць, публічна сведчыць аб сваіх патрэбах, праблемах. І безліч допісаў з месцаў у віленскую беларускую прэсу засведчылі, што народ пачуў заклікі зверху і пазнаў у грамадаўскім кіраўнічым актыве сваіх шчырых абаронцаў. У душы заходнебеларускі селянін пачаў звязваць з Грамадой заветную надзею на зямлю, больш паловы якой у краі належала памешчыкам ды асаднікам.

Грамадаўскі рух нарастаў, як веснавая паводка. К пачатку 1927 года БСР Грамада налічвала ў сваіх радах больш ста тысяч чалавек, што панічна занепакоіла абшарнікаў, культтрэгераў-асаднікаў, адміністрацыю.

Мемарыяльная шыльда на будынку па вуліцы Савецкай, 19, у якім жыву знакаміты кампазітар і дырыжор

У віленскай, а затым і ў варшаўскай польскай прэсе пачаліся інсінуацыі супраць масавай арганізацыі беларускіх працоўных. У Стара Бярозава быў брутальна разагнаны ваенізаванымі «баюўкамі» асаднікаў павятовы з'езд БСР Грамады, пабіты грамадаўскія дэпутаты сойма Пётра Мятла і Павел Валашын.

У Варшаву, Бальвэдэр, да самага Пілсудскага пацягнуліся дэлегацыі з патрабаваннем дэлегацыі БСР Грамады. У беларускім, па сутнасці, адраджэнскім і ў адначасці палітычным руху ўбачылі пагрозу самой Польскай дзяржаве. Напраўду, пагрозы, тым больш рэальнай, не было. Спалохаліся, што народ, аб'яднаны нацыянальнай ідэяй, усвядоміць сваю моц і запатрабуе права, агаворанага ў Канстытуцыі дзяржавы ды ў міжнародных Рызскім і Версальскім трактатах.

Успаміналася Р. Шырму, як у дзень новага 1927 года, выступаючы ў сядзібе ТБШ перад Віленскім актывам БСР Грамады, Браніслаў Тарашкевіч, на той час шырокавядомы ўва ўсёй Заходняй Беларусі і за яе межамі дзясць, гаварыў аб неўнікнёных суровых выпрабаваннях, што чакаюць дэмакратычны ў сваёй істоце рух беларускіх працоўных і аб высокіх, светлых мэтах яго.

Аўтарытарны рожым Пілсудскага не спыніўся перад разгромом легальнага беларускага руху, аддаўшы пад суд 56 прадстаўнікоў яго на чале з чатырма дэпутатамі сейма і забараніўшы БСР Грамаду.

Татальныя рэпрэсіі 30-х гадоў XX ст. у СССР, знішчэнне беларускай інтэлігенцыі трагічна перапыніла нацыятворны працэс беларускага народа. Ён інтэнсіў-

на развіваўся ў 20-я гады XX ст. па абодва бакі польска-савецкай дзяржаўнай мяжы і абяцаў канчатковае фарміраванне нацыі, свядомай ідэі ўласнай дзяржаўнасці, сваёй прысутнасці ў свеце як суб'екта гісторыі.

Праз тры з лішнім гады, пасля памятнай сустрэчы новага 1927 года, згадвалася Р. Шырму, выйшаўшы, як аказалася, на кароткі час з польскай турмы, Тарашкевіч накіраваўся ў сядзібу Галоўнай управы ТБШ на вуліцы Святой Ганны ў Вільні. Апынуўшыся сярод старых знаёмцаў, фактычна ў штабе культурна-асветнай арганізацыі, на чале якой стаялі старэйшы беларускі дзясць юрыст і педагог Фелікс Стацкевіч, знаны асветнік Сяргей Паўловіч, Рыгор Шырма, што патрапіў абсыці Беларасточчыну, Дзісеншчыну, Навагрудчыну, інспектуючы мясцовыя гурткі ТБШ. Таварыства беларускай школы, што налічвала больш за шаснаццаць тысяч чальцоў, бачылася яму не толькі рэальным ачагом супраціву паланізацыі, але і другой лініяй акупаў вызваленчага руху. Ён так і назваў яго «другая лінія акупаў». І сам планаваў, хацеў быць з тымі, хто стаяў на гэтай другой лініі абароны, змаганя.

Але ўсё рашаць за сябе ён цяпер не мог. Яшчэ ў снежні 1925 года Тарашкевіч, пасол сойма Польшчы, аўтарытэты беларускі палітык, быў прыняты ў Кампартыю Заходняй Беларусі, фармальна аўтаномную ў Польскай кампартыі, дзейнасць якіх была пад забаронай у даваеннай Польшчы.

Кампартыя падтрымлівала БСР Грамаду. Былі ўзаемныя, прынамсі, тактычныя інтарэсы. Адпаведна і ўзаемныя абавязкі. Зрэшты, напачатку аб'ектыўна

АСОБЫ

яны спрыялі беларускаму вызваленчаму руху.

Згодна з вымогамі палітычнага моманту Тарашкевіч пайшоў на новы крок. У звязку з выбарамі 1930 года ў сейм і сенат Польшчы засноўваўся новы беларускі выбарчы блок «Змагання за інтарэсы сялян і рабочых». Была надзея стварыць новую легальную арганізацыю заходнебеларускіх працоўных, накіраваную БСР Грамады, балазе мелася шмат яе сімпатыкаў, спадкаемцаў.

Спіс дэпутатаў у кандыдаты, пададзены Цэнтральным выбарчым камітэтам «Змагання за інтарэсы сялян і рабочых», быў ануляваны, пачатковыя структуры «змаганцаў» у паведах ліквідаваны, а ў лютым 1931 года Тарашкевіч, як і былыя дэпутаты сойма І. Дварчанін, Я. Гаўрылік, Ф. Вальнец, быў арыштаваны.

З 1930 года аўтарытарны рэжым Польшчы павёў сістэмны наступ і на культурна-асветныя беларускія пляцоўкі.

Аднаго дня, увосень 1930-га года, увесць кіраўнічы штаб ТБШ апынуўся ў сумна вядомых Лукішках. Для беларускага культурніка, дыржора гэта быў першы арышт у жыцці.

Духам не ўпаў. Нават пачаў пісаць невялікую п'есу аб змаганні маладога беларускага інтэлігента за асвету, права і годнасць свайго народа.

П'еса мела рамантычную назву «Зорным шляхам». У рукапісе яе, захаваным у акадэмічнай бібліятэцы Літвы, побач з тэкстам – накіды нотаў...

Падчас знаходжання ў Лукішках дайшла сумныя весткі з Менску аб трагічнай смерці прэзідэнта Акадэміі навук Усевалада Ігнацюскага, аб спробе самагубства Янкі Купалы...

Тым часам беларускі культурна-асветніцкі асяродак, які разгарнуў сваю дзейнасць на ўсім заходнебеларускім абшары ад Беластока да Стаўпеччыны, ад Дзісеншчыны да Піншчыны, знаходзіцца ўвесь час у полі зроку палітычнай паліцыі. На пачатку 1933 года яна робіць чарговы наезд на сядзібу Галоўнай управы ТБШ, з ператрусам і арыштам усяго складу яе. Гэтым разам дэ-фензіве ўдаецца давесці справу, скіраваную супраць беларускіх асветнікаў, да суда. Але і цяпер ёй давалася адступіць. Заслухаўшы падсудных Р. Шырму і Ф. Стацкевіча, якія доказна, ушчэнт, разбілі довады абвінавачання, суд мусіў апраўдаць лідараў ТБШ. Адвакат Казімір Петрусевіч, з польскіх інтэлігентаў, паціснуў абамі сваім падабаронным рукам: практычна справіліся без яго дапамогі. Трэба сказаць, што ў адрозненне ад Германіі ці СССР 30-х гадоў, дзе грамадская думка была цалкам маніпулявана, замыкалася адно на асобу правадыра, у даваеннай Польшчы, хоць фрагментарна, яна яшчэ захоўвалася часам у незалежнай сваёй іпастасі.

Як сакратар Галоўнай управы ТБШ, Шырма заангажыраваны ў вырашэнне стратэгічных і паточных заданняў арганізацыі. Піша перадавы да часопіса «Летапіс

ТБШ», запатрабаваны на правінцыі як беларускі лектар. Асаблівай папулярнасцю і прызнаннем карыстаецца яго лектура на тэму «Значэнне літаратуры ў жыцці грамадства і адзінкі», «Беларускія народныя песні».

Акрамя таго, мастацкай праграмай беларускага хору павінен быў забяспечваць і заўсёды рабіў тое з уласцівым яму эстэтычным чутцём культурныя акты: святкаванні паўвекавых юбілеяў народных паэтаў Янкі Купалы і Якуба Коласа, вечароў беларускай паэзіі з удзелам Максіма Танка, Міхася Васілька, Хведара Ілляшэвіча, Міхася Машары.

Асаблівае значэнне выступы хору пад кіраўніцтвам Р. Шырмы набывалі ў Дні беларускай культуры, якія ў цяжкія для ўсходніх і заходніх беларусаў 1936-1938 гады ладзіліся ў Вільні дзеля нацыянальнай кансалідацыі, сцверджання беларускай культурнай прысутнасці ў свеце.

Дні беларускай культуры мелі, як правіла, дзве праграмы: акадэмічную і мастацкую. У першай з рэфэратамі звычайна выступалі грамадска-палітычныя дзеячы Антон Луцкевіч, Адам Станкевіч...

У культурнай частцы свята, а гэта былі сапраўдныя свята, чарадзеілі маэстра Рыгор Шырма з хорам і славуці спявак, артыст Пазнанскай оперы Міхась Забэйда-Суміцкі.

Быў то ці не найбольшы, найперакананейшы аргумент таго, што не скарыўся пад ударамі жорсткага лёсу беларускі народ, дух творчасці яго – неўміручы. А значыць, у краі, у яго сыноў, цэлага народа гэтага ёсць будучыня.

З гэтай верай беларускі інтэлігент Шырма пражыў усё сваё, без перабольшвання, вялікае жыццё, змагаючы на жыццёвым шляху няпростыя, часам фатальныя перашкоды, выпрабаванні.

Ужо з пачатку 30-х пад рознымі фальшывымі падставамі ішло часовае і поўнае закрыццё ўладнай адміністрацыі асобных, часам найбольш дзейных гурткоў і ТБШ. У студзені 1937 года пасля актыўнай акцыі за беларускія школы, праведзенай Таварыствам разам з Беларускамі інстытутам гаспадаркі і культуры, гэтыя культурна-асветныя арганізацыі абедзве былі забаронены загадам віленскага ваяводы. Забарона ТБШ была адной з праяў сістэмнага наступу на беларускія арганізацыі, асяродкі супраціву палітыцы асіміляцыі, каланіялісцкай палітыцы Польскай дзяржавы. І ў гэтых, фактычна ананальных, абставінах, удзельнікі беларускага нацыянальнага, у тым ліку культурна-асветнага, руху не здавалі пазіцыі. Р. Шырма заставаўся членам рэдкалегіі неардынарнага на скрутны час часопіса «Беларускі летапіс», публікаваў на яго старонках публіцыстычныя эсы, літаратурныя нарысы-партрэты пісьменнікаў, змяшчаў аранжыроўкі беларускіх народных песень... Разам з юрыстам Вінцуком Склубоўскім і Максімам Танкам спрычыніўся да арганізацыі выдання народнафронтаўскай газеты «Наша воля», на старонках якой выступаў з

Віленская беларуская гімназія, настаўнікам якой быў музычны патрыярх Рыгор Шырма

публіцыстычнымі артыкуламі пад рознымі псеўданімамі. Але газету хутка закрылі...

Набліжаўся верасень 1939 года.

Упала польская ўлада не выклікала спагадання – надаела за 20 гадоў. Але і ў радасці вызвалення з'явіліся цені, загадкі. Нечаканая аддача Вільні сметнаўскай Літве, перамяшчэнне Беларускага ўпраўлення на чале з І. Ф. Клімавым у Беласток, які абзначылі цэнтрам Заходняй Беларусі. А галоўнае ж – арышты беларускай дэмакратычнай інтэлігенцыі ў Вільні літаральна цягам месяца пасля яе саветызацыі. Ды не толькі прадстаўнікоў інтэлектуальнай эліты, а і, што называецца, простых людзей з былых грамадаўцаў і, як ні дзіўна, капэзэбоўцаў, колішніх камуністаў-падпольшчыкаў.

У Р. Шырмы таксама ўзніклі недаўменні, пытанні. Адно з іх, відаць, прамоўленае ўслых, верне маэстру следчы на Лубянцы зімой 1941 года ў Маскве. Было зусім нечакана...

Ну нешта ў новай, прыйшоўшай у 1939 годзе ў Заходнюю Беларусь уладзе яму, ды ці толькі яму, здалася незразумелым. Але ў цэлым ён, як і большыя народа, прыняў яе шчыра. І яна, прынамсі, на дзяржаўным узроўні, здавалася, выказала разуменне яго як артыста, харавага дыржора.

Невыпадкава ж на новым месцы, ужо ў Беластоку, у 1940-м яму дазволілі арганізаваць Беларускі ансамбль песні і танца. Уласна віленскі яго хор застаўся ў ранейшым сваім складзе, але цяпер упершыню меў пад сабою дзяржаўную апору.

Перад самым нападам немцаў выехалі на гастролі па краіне з надзеяй шырэй паказаць беларускую песню... І раптам арышт у Новасібірску. Лубянка. Начныя допыты. І адно з першых пытанняў следчага: «Што тут беларускага ў гэтай прышлай Беларусі, – казалі?»

Зразумець, што стасуюць абвінавачыўшы штамп «нацдэм». Следству трэба набраць пад яго хоць якія ліпавыя доказы. Тамлівыя начныя допыты, надаелы і следчому Раманенку, той аднойчы нечакана перапыніў агульнанавінай навінай «Няма ўжо вашага Купалы...». Па звароце ў камеру ціснулі голаў, сэрца загадкі. Свядомасць вяртала да перажытага

12 год таму ў Лукішкай турме, у Вільні. Тады вестка аб спробе Купалы драматычна сыйсці з жыцця ўзрушыла зняволеных, выклікала пытанні, спрэчкі...

Высылка ў паўночны Казахстан не была вялікай палёгкай. Але там, прынамсі, не мучылі недарэчнай вымогай падпісаць на сябе патрэбную следству хлусню. З Лубянкай адышлі і начныя галодныя галюцынацыі. Фізічная трываласць, перанятая ад земляробскага паляшчыкага роду, ды дух супраціву ўсякай несправядлівасці, гвалту, няволі дапамагалі выстаяць.

Тым часам, як нечаканы быў арышт, таксама нечакана прыйшло і вызваленне, выхад на волю, вяртанне да сям'і.

Сам лёс працягнуў руку паланёнаму беларускай песняй, каб ён, яе валадар і майстар-інтэрпрэтатар, мог аддацца ёй да канца. Пра тое, хто спрычыніўся да вяртання Шырмы на волю, ён даведаўся толькі пасля вайны. Атрымаўшы асабістую свабоду, няхай сабе абмежаваную: працу беларускага хору лакалізавалі на пачатку правінцыяў, Гародняй, Шырма патрапіў сілай таленту, няскоранай асобы хутка ўзысці, падняцца да вяршыняў харавага мастацтва спеву а капэла, пазначыць сваёй творчасцю цэлы перыяд у гісторыі беларускай музычнай культуры.

Магло здацца, што над інтэлігентам, беларускім самародным талентам гэтым разам не абышлося без боскай апекі, ласкі. У сапраўднасці ж ніякага трансэндэнтнага ўмяшання ў лёс Рыгора Шырмы не было. Проста сам час падабрэў, крыху прасвятлеў, у тым ліку да пазасталае малое пасля пагрому 30-х гадоў купкі беларускай інтэлігенцыі. Выхаду Шырмы на волю дапамог Якуб Колас. Вядома, не сам здолеў тое зрабіць, а пахадайнічаўшы перад тагачасным кіраўніком рэспублікі П. Панамарэнкам.

Народны паэт якраз жывіў у эвакуацыі ў Ташкенце, калі аднойчы да яго на кватэру літаральна ўвалілася група артыстаў беларускага хору з просьбай выратаваць заснавальніка і кіраўніка іх ансамбля. Беларускі ж хор, цяпер ужо пад кіраўніцтвам кампазітара Палонскага, на той час гастраліваў у Ташкенце, і артысты шчасліва скарысталі выпадак, каб папрасіць высокага

заступніцтва. Апальны дыржор зведаў высокае заступніцтва яшчэ раз, ужо будучы ў Гродне. На пачатку 50-х у парадку азнаямлення з горадам яго наведаў нованазначаны малады кіраўнік рэспублікі М. Патолічаў. Між іншым пажадаў асабіста пазнаёміцца з дыржорам песеннага ансамбля: чуў пра яго ад свайго папярэдніка...

Прыслаў нарачонага, запрасіў у гатэль, дзе спыніўся. Распытаў пра ўмовы працы хору, творчыя планы.

А неўзабаве, у 1952 годзе, Беларускі ансамбль песні і яго шматгадовы кіраўнік атрымалі прапіску ў стольным Мінску. У 1955-м на ёкадзе беларускага мастацтва і літаратуры ў Маскве хор пад кіраўніцтвам Р. Шырмы адметна прадставіў музычную і пеўчую культуру беларусаў.

Арганізатар і дыржор беларускага хору Шырма быў хутка ўшанаваны саюзным урадам прысваеннем яму высокага звання народнага артыста СССР. Дома прызнанне заслуг хору і яго кіраўніка было выражана ў рэарганізацыі мастацкага калектыву ў Дзяржаўную хараваю акадэмічную капэлу БССР.

Цяпер лягчэй, хутчэй пайшлі ў свет сабраныя ім цягам паўвеку беларускія народныя песні. На пачатку 70-х выйшаў з друку чацвёрты іх том. А ўслед за ім і двухтомнікі аранжыровак, мастацкіх апрацовак, здзейсненых аж сарака двума кампазітарамі праз асабісты кантакт з беларускім фалькларыстам, што адшукаў іх, песціў лі сэрца і шчасліва адпускаў да людзей чуйнымі рукамі дыржора, галасамі харыстаў.

Цяпер ужо не было патрэбы адстойваць перад чыноўнікамі ад культуры прыярытэт акапальнага спеву. Цяпер маэстра рабіўся недаступны, амаль недаступны і старазнаёмаму яму ведамству. Хоць часам мсцівы навет «Тянет старину!..» (гэта пра яго кроўнае, беларускую песню, сусветную класіку), іспіраванае не проста недабразычліўцамі, далятаў да пастарэлага Майстра. Ды тое дробязі. Адбылося галоўнае. Талент, інтэлект перамаглі ўсё на доўгім жыццёвым шляху. Выстаяць і сягнуць цераз цэрні да зор дапамагла неардынарная асабовасць сапраўднага інтэлігента.

▶ АГЛЯД

«ПРЫГОЖАЕ РАБІЦЬ ПАТРЭБНЫМ»

ЛЕГАЛ

Гэтае лета можа выдацца не толькі гарачым на надвор'е, але і запальным для нашага грамадства ўвогуле... 3 задоўжанай людскай моўнасці гатоў прарэзацца немы, жажлівы крык, як на аднайменнай карціне Мунка.

І ўсё ж верыцца, што культурным людзям дастане прыцененага часу і на працытанне чарговага нумара «Дзеяслова».

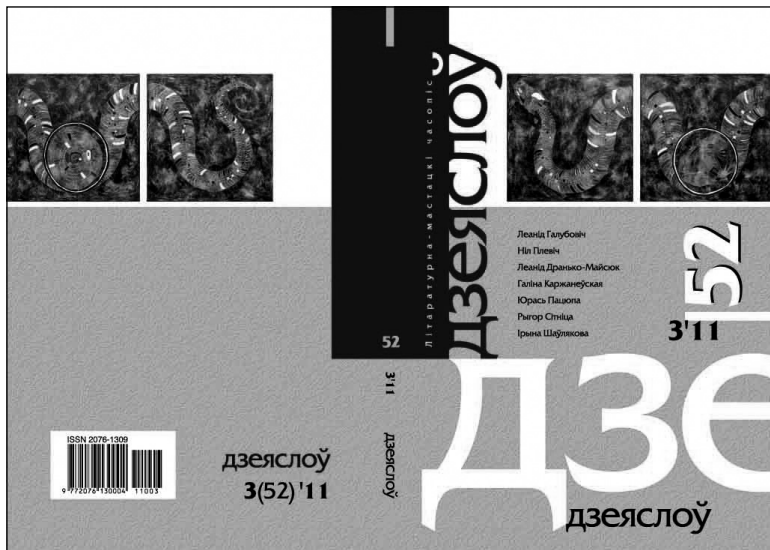
Для няўрымслівых адразу зазначу найбольш выбітныя, на мой погляд, публікацыі пяцьдзясят другога нумара, на якія я хацеў бы звярнуць увагу чытачоў, — гэта заканчэнне рамана В. Карамазова «Мастак і парабкі», апаваданне А. Кімхі «Зацьменне Месяца», нізка вершаў Ю. Пацопы і артыкул І. Шаўляковай «Дыялогі пасярод мяжы».

Адкрываецца часопіс літаратурным тэкстам (жанр не пазначаны) паэта Леаніда Дранько-Майсюка «У Вільні і больш нідзе» (цытату з яго я скарыстаў для загаловка свайго агляду). Гэта чытальны цікавы твор, хоць падчас занадта перанасычаны лічбамі, што ледзь заўважна вагае шалі літаратуры і гістарыяграфіі, але ў асноўным гармонія мастацтва і фактуры захоўваецца. Падкупляе свайго, натуральны стыль пісьма. Шмат адкрыццяў у напластаваных гістарычных і моўнага матэрыялаў. Аснова зместу — беларуская нацыянальная тэма (перадвонная Вільня, М. Танк, А. Луцкевіч, Б. Тарашкевіч) у пераламленым на сучасны погляд.

Наўслед Дранько-Майсюку выдрукавана нізка вельмі добрых вершаў добрага чалавека Фелікса Баторына. Асабліва ўразліва невялікая паэма «Машэка». Паэт шукае беларускі дух сярод сярмяжных рэалій сучаснага жыцця. Апелое да свайго немалога і няпростага чалавечага вопыту.

Завяршаецца публікацыя рамана В. Карамазова «Мастак і парабкі». І калі пра першую яго частку ў мяне складалася «змястоўна зацягненае» ўражанне, то другая па-добраму здзівіла. Яна больш напружаная як сюжэтным дзеяннем, так і псіхалагізмам герояў. Рускі (рэальны) мастак Мікалай Неўраў, купіўшы хату ў беднай беларускай вёсцы, намагаецца у вечных парабках-сялянах увяць (і выявіць ва ўласнай творчасці) змагарных за сваю свабоду вояў. Але задумана ім «карціна жыцця» атрымліваецца не зусім «жывой». І не толькі з нягоды пазіраваць яму любай жанчыны, а таму што «пераапрутантыя» ім у вояў сяляне застаюцца ў душы ўсё тымі ж парабкамі. Неўраў рознымі метадамі і падыходамі спрабуе па кроплі выціснуць з іх гэтую рабскую натуру. Але такая драматычная ўнутраная прапраца чалавечага духу прыводзіць мастака да самагубства...

Запамінальнымі выпісаліся вобразы Параскі, Восіпа, Прако-

па, Змітрака — гэтыя, як жывыя, тыпавы і выбітныя характарамі сяляне, з натураў якіх мастак, «загрунтоўваючы» іх, вымалёўваў для нашчадкаў такі — непрымальны ім — менталітэт беларусаў... Любоў і нянавісьць да гэтага простага народа і выпрабавалі яго (хоць, вядома, тут не абшлось без праявы аўтарскай пазіцыі В. Карамазова) творчую душу на злом.

Як ні здзіўна гэта прагучыць, але раман атрымаўся вельмі сучасным па сваёй ідэйнай задуме і пафасу, нават, можна сказаць, дарэчным да цяперашняй беларускай сітуацыі, калі нам збоку паказваюць на нашу «халопскую зміранасць», а мы зноў маўкліва схіляемся над сваёй вечнаю ніваю, сваім безвыходным выракам. Як доўга?..

Найбольшую эстэтычную насалоду атрымаў ад працытання вершаў Юрася Пацопы. Ці не лепшае наогул з усёй лірыкі, што чыталася цягам апошніх гадоў. Цэльная паэтычная нізка, падобная да нерукатворнай, унутрана самабытная па мове, стылю, жанры. Маленькі мастацкі цуд! Каханне — як пожад гарманічнай і супярэчлівай усёаб'ёмнасці чалавечага жыцця. Спазнанне пчалой сутнасці кветкі, яе красы і нектару.

*Сумны воран сядзіць, як вежаць.
Мо' лянуецца ён прарочыць?
Ці заснуў у зімовай журбе?
Без цябе я не ўмею дыхаць,
Без цябе я не ўмею бачыць...
Раскажы, як мне жыць без цябе?
Пра цябе мне і вецер шапоча,
і на снезе сініца піша,
і снягі маўчаць пра цябе.
Як жа сэрца ў адказ не заплача,
як жа свята не ўспомніцца наша,
калі жыць мне з табой без цябе?*

У гэтым нумары друкуецца адразу некалькі прыпавесцей розных аўтараў. Сярод іх і паэтка Галіна Каржанеўская. Яе «Прыхадні», рэч хоць і чытальная, але сухавата-тлумачальная. Няма ў творы ўнутранага праявінага жыцця. Ёсць зямля, груба кажучы, і вада, аднак не «прышпільваецца да ведама» да нашай беларускай нацыянальнай ідэнтычнасці, як нешта магчымае, з намёкам і падтэстам...

А з прыпавесці Сяргея Календы «Хлеб свой пуская па вадзе» аж занадта выпірае зладзённасць

і наўмысна пазначанае «дакументальнае» прысвячэнне і «пространны» эпіграф адцяняюць мастацкую значнасць твора.

Прыпавесць Ігара Сідарука з мілым сентыментальным назовам «Мама, як сонейка» не павінна зводзіць чытача ў зман, бо найбольш вядомы як паэт, аўтар з Кобрына зноў «узяўся за старое» (калі яно не з запаснікаў). Нігілістычныя страхылікі з магчымага «армагедона» — гэта небяспечнае пісанне. Ведаючы Ігара, па-гаварыску папярэджваю. У даволі арыгінальным тэксце ёсць свой філасофскі падтэкст: жыццё — ненажэрны звер, адно з'ядае другое, абы толькі працягваць уласнае існаванне. Але ці нельга такую ж ідэю выпісаць без надуманага святатацтва?

Цікавая, у нечым эксперыментальная, падборка вершаў Алеся Емельянава-Шыловіча (вось ужо лёс падкінуў хлопцу праблему з прозвішчам). У маладога паэта выпрацоўваецца свой адметны почырк, што праўда не без відавочных літаратурных стратаў... Будзем верыць гэтым радкам:

*І напрыканцы я не стаўлю кропку,
бо я за даверіанасць
бурытынавых вершаў*

Непадалёк друкуюцца душэўныя вершы Валеры Дубоўскага. У апошнім з іх ёсць такія радкі «адчуць пах// неспазнанай прасторы». Па ўсім відаць, гэта такія аўтарскія пожад, бо менавіта нечага падобнага часам бракуе яго добрым вершам, каб стаць паэзіяй. Суцяшае, што аўтар гэта адчувае сам.

Нізка вершаў Алеся Верацейкі «Рэха чорна-белых сноў» разлічана на стыхійнае ўспрымання, хоць творчыя пасылы і мастацкія задумы аўтара самі па сабе цікавыя. Аднак паэзія патрабуе гармоніі і цэльнасці, прасцей кажучы, духоўнага адзінства аўтара і яго метафарычнага азэрэння. Пераважна большасць вершаваных тэкстаў падаецца мне недацягнутай і несфарміраванай, як «думкі, народжаныя ў кубку экзістэнцыяльнай вуіцішы» (словы аднаго з вершаў). Пакуль што найбольш відавочная праца галавы і стыхійны выплеск эмоцый... Гармонія не даецца. Пакуль. Але патэнцыял для гэтага ёсць.

Аб'ёмная як для «дэбюта», але непераканаўчая па змесце падборка вершаў Юліі Цяльпук

«Дзень чужой мовы». Паэты хочацца сказаць усё, вывернуць душу вонкі, а насамрэч выяўляецца толькі бачнасць гэтага жадання, а не яго творчае здзяйсненне. У такім выпадку звычайна даводзіцца хавацца ад чытача за процымай легкаважных слоў. І ўсё ж аўтар мае заўважны здольнасці, таму надзея на паэтычны поспех застаецца, сыходзячы хоць бы з гэтых радкоў:

*Мелодыі мрояцца
б'юць у падрэбра
у сонечны зайчык
ля іцв'ердага сэрца.
манія дбанія
і несупынны кантроль
над сваім
чалавекаўмельствам*

Аповед Наталлі Ярмольчык (тасама ў рубрыцы «Дэбют») пакуль нагадвае практыкаванне ў прозе, хоць праявы літаратурных здольнасцяў працываюцца...

Нізка яшчэ аднаго дэбютанта Алеся Плоткі адметная, але не цэльная. Адчуваецца, што ў гэтым маладым чалавеку жыве (лепш сказаць, пакутна нараджаецца) творца, мажлівы будучы паэт. Ёсць вершаваныя тэксты, на якія прагне адгукацца мая чытацкая іста, але большасць з іх не хапае сабранасці стыхійна раскіданых мастацкіх аскепкаў паэзіі...

Цудоўна перакладзены з іўрыта Паўлам Касцюкевічам даволі аб'ёмны аповед Алоны Кімхі «Зацьменне Месяца» — чытанне для літаратурных гурманаў. Мастацтва і майстэрства тут займелі поўную гармонію. Вельмі даравітая пісьменніца. Яна паспрабавала паглядзець незамутнёнымі вачыма дзіцяці на габрэйскія праблемы знутры саміх габрэйў. Абсалютна шчыра. Чытаючы, атрымаў задавальненне. Знакавы тэкст нумара.

Думаю, беларускім прыхільнікам краснага пісьменства будзе цікава пазнаёміцца з некаторымі новымі і выбітнымі імёнамі сучаснай расійскай паэзіі (Сухбатам Афлатуні, Святланай Бунінай, Андрэем Каровіным, Аннай Гаронка, не блытаць з Ахматавай, Данілам Давыдавым). Пераважна гэта авангардны накірунак, але між выключных версіфікацый і літаратурна-лабараторных марфалагічных доследаў вельмі шмат боскіх іскрынак, што выраслі ад сутыкнення мастацкага слова і рэальнасці сённяшняга жыцця. Хацеў бы асабліва адзначыць асобныя пераклады В. Гапеевай і Ж. Гардона.

Пара ўжо нам зняць шапку перад Сяргеем Шапранам за яго тытанічную працу з архівамі Васіля Быкава і ўсім датычным, што звязана з творчасцю нашага літаратурнага волата. Гэтым разам друкуюцца сабраныя і апрацаваныя матэрыялы адносна драматычнага кінадраматургічнага лёсу Васіля Уладзіміравіча.

Мастак і паэт Рыгор Сітніца напоўніў, ад усёй шырыні сваёй творчай душы павіншаваў Уладзіміра Някляева з яго юбілеем (65-годдзем). Як кажучы, пра таленавітае і пісаць трэба таленавіта.

Ці не таму слова геніяльнасць у невялікім па аб'ёме тэксце ўжыта ажно пяць разоў. Ведаючы Уладзіміра Пракопавіча, думаю, ён не без мудрасці ды іроніі лагодна пасміхнецца і ўсё ж застаецца задаволеным. Моцы, змагарнага духу і паэтычнай волі жадаем і мы нашаму вядомаму паэту ў гэты няпросты для яго час!

Гутарка Андрэя Масквіна з паэтам, прыхільнікам грамадзянскай лірыкі, Сяргеем Законнікавым у прынцыпе і звялася да зладзённасці сучаснага нацыянальнага жыцця і выжывання. Паэт шчыры ў сваіх поглядах на сённяшні праэс беларускай дзяржаўнасці і тыя няпростыя варункі, у якія патрапіла наша мова, культура і літаратура...

Чытальны (аргументаваны і ў меру эмацыйны) нарыс Уладзіміра Содалы пра Францішка Багушэвіча, прыўрочаны да 120-годдзя з часу выхаду «Dudki Bialaruskaj».

У адрозненне ад статычнай гутаркі Масквіна і Законнікава гаворка Кацярыны Безмацёрных з мастакамі Таццянай Радзівілка і Канстанцінам Селіханавым вельмі натуральная, нязмушаная і жывая. Яна чапляе сваёй шчырасцю і сентыментальнасцю чытача, які бачыць гэты мастакоў такімі, якімі яны ёсць насамрэч: людзьмі таленавітымі, свабоднымі і адкрытымі ў сваіх творчых і чыста жыццёвых памкненнях.

Друкуецца пачатак грунтоўнага артыкула Аляксея Рагулі пра творчасць таленавітага пісьменніка Генрыха Далідовіча. Мяркую, гэты тэкст прыдасца нашаму літаратуразнаўству, пашырыўшы чытацкі досвед пра адметнага майстра слова, дасць штуршок для палемікі і глыбейшага вывучэння творчасці беларускага празаіка і нацыянальнай гісторыі.

Поруч друкуецца заканчэнне творчага партрэта Вячаслава Адамчыка. Аб'ёмны літаратурна-навуковы нарыс Яўгена Лецкі «Зрукі жыцця і літаратуры», важкі фактурай зместу і суб'ектыўны па сутнасці, ён можа выклікаць розгалас і, ёсць надзея, яшчэ раз зверне ўвагу прафесіяналаў і чытачоў да постаці нашага знамага і самабытнага «заходне-беларускага» пісьменніка.

Крытычны артыкул Ірыны Шаўляковай «Дыялогі пасярод мяжы» несумненна прыўнясе сустрачную хвалю супярэчлівасці ў роўнапільнасць большыні публікацый гэтага нумара і выкліча, калі не палемічны, то заўважны рэзананс у «шырокіх літаратурных колах».

Заканчваецца публікацыі трэцяга нумара «Дзеяслова» за гэты год даволі спрэчнай па сваіх высновах рэцэнзій аўтара гэтага агляднага опуса на зборнік вершаў Славаміра Адамовіча «Рым».

Зрэшты яшчэ, як заўсёды, напрыканцы, для цікаўных і бібліяфілаў, у рубрыцы «Дзеяіснадзённае» каратка анатулюцца новыя выданні, што з'явіліся апошнім часам на кніжных паліцах рэспублікі.

Прыемнага чытання, шануюныя.